

TASNİF DÖNEMİNDE HADİSÇİLERİN ÜCRET KARŞILIĞINDA HADİS RİVAYET EDEN RAVİLERE YAKLAŞIMI (NESAI ÖRNEĞİ)

Veli TATAR

Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
veli.tatar@sirnak.edu.tr, ORCID NO: 0000-0003-3692-8786.

Nurullah AĞITOĞLU

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
nurullahagitoglu@gmail.com ORCID NO: 0000-0002-4507-5300.

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 18/03/2023, **Accepted / Kabul Tarihi:** 20/06/2023

<https://doi.org/10.26791/sarkiat.1267467>

Bu çalışma, "Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumunda Sosyo-Kültürel Etkenler (Nesâî'nin Sünen'i Örneği)" adlı doktora tezimiz esas alınarak hazırlanmıştır. (Şırnak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Hadis Anabilim Dalı, Danışman: Doç. Dr. Nurullah AĞITOĞLU, Şırnak, 2022)

Tasnif Döneminde Hadisçilerin Ücret Karşılığında Hadis Rivayet Eden Ravilere Yaklaşımı (Nesai Örneği)

Öz

Tasnif döneminde muhaddisler, hadislerin sonraki nesillere sağlam bir şekilde aktarılması için gerekli titizliği göstermiş ve bunu bir ibadet gibi kabul etmişlerdir. Hadisleri sağlam bir şekilde sonraki nesillere ulaştırmak, sahih olanlar ile zayıf ve mevzu olanları birbirinden ayırmak için hadislerin isnadındaki ravilerin cerh ve tadil durumlarını araştırmış ve rivayet titizliği bu şekilde devam etmiştir. Dolayısıyla hadisleri rivayet eden ravilerin cerh ve ta'dil durumları incelenmiş ve hadislerin sıhhat durumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Kur'an'dan sonra ikinci kaynak olarak kabul edilen hadislerin sıhhatine zarar vereceği düşünülen ücret karşılığında hadis rivayetinde bulunan ravilerin bu durumu da tartışılan konular arasında yer almaktadır. Hadis alanında temel kaynaklarının telif edildiği tasnif döneminde muhaddislerin hadisleri ücret karşılığında rivayet eden ravilere olan yaklaşımlarının nasıl olduğunu incelemek gerekmektedir. Söz konusu dönemde hadisçilerin ücretle hadis rivayet eden ravilere gösterdikleri tavrın genel serencamına değinildikten sonra özel olarak Nesai'nin *Sünen*'inden hareketle onun bu ravilere yaklaşımına ve bunu eserine yansıtıp yansıtmadığına değinilecektir. Böylece Nesai özelinde tasnif dönemi muhaddislerinin maddi menfaat karşılığında hadis rivayet eden ravilere olan yaklaşımları ve bu davranışın ravinin mürüvetine zarar verip vermediği hususları tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Râvî, Nesai, Rivayet, Ücret.

Approach Of The Hadith Scholars Towards Narrators Who Narrated Hadiths For A Fee During The Classification Period (The Example Of Nesa'i)

Abstract

During the classification period, the people who compiled the hadiths took the necessary care to transfer the hadiths to the next generations in a healthy way and accepted it as an act of worship. In order to convey the hadiths to the next generations in a sound manner and to distinguish the sound ones from the weak and fabricated ones, the religious and scientific qualifications of the people who transmitted the hadiths from the source were investigated and the narration rigor continued in this way. Therefore, the religious and scientific qualifications of the people who transmitted the hadiths were examined and the soundness of the hadiths was tried to be determined. The situation of those who transmit hadiths for a fee, which is thought to damage the health of hadiths, which are accepted as the second source after the Qur'an, is also among the issues discussed. It is necessary to examine how the people who learned hadith duly during the classification period, when the basic sources in the field of hadith were compiled, approached the people who narrated the hadiths for a fee. After mentioning in general the attitudes of hadith scholars to those who narrated hadith for a fee, it will be mentioned that his approach to these narrators and whether he reflects this on his work will be discussed, especially based on the book in which reliable hadith sources are included. Thus, according to Imam Nesa'i, it will be tried to determine the approach of those who learned hadiths in accordance with the procedure during the classification period to those who narrated hadith for a fee, and whether this behavior harmed the honest personality of the narrators.

Keywords: Hadith, Râvî, Nesai, Narration, Wage.

Giriş

İslam dininin ilme verdiği öneme dair Kur'ân-ı Kerim'de ve hadislerde çok sayıda delil bulunmaktadır. İslam dininde bir ibadet sayılan ve teşvik edilen ilim öğrenme ve öğretme önemi hakkında Kur'ân-ı Kerim'de yer alan

De ki Ey Rabbim! İlmimi artır¹, De ki hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?², Allah'tan kulları içinde ancak ilim sahibi olanlar korkar.³ Allah, melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilâh olmadığına adaletle şahitlik ettiler. O'ndan başka ilâh yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.⁴

gibi birçok ayet ilmin önemine işaret etmektedir. Aynı şekilde hadis kaynaklarında da Allah'ın hakkında hayır istediği kişiye büyük bir anlayış verdiği⁵, Allah'ın ilim talep etmek için yola çıkana cennet yolunu kolaylaştırdığı⁶, âlimlerin peygamberlerin varisleri olduğu⁷, âlimin abide olan üstünlüğünün önemi⁸, ilim tahsil eden kimsenin Allah yolunda olduğu⁹ şeklinde birçok hadis, ilim öğrenmenin ve öğretmenin İslam dinindeki yerine işaret etmektedir. Nitekim hadis kitaplarında Kitâbu'l-İlm isminde müstakil bölümler açılarak ilmin gerekliliği ve önemi ile ilgili hadisler bu bölümlerde rivayet edilmiştir.

İslam dininin ikinci kaynağı olan hadisleri sağlam bir şekilde tespit edip sonraki nesillere ulaştırabilmek için onu doğru anlayıp muhafaza etmek gerekmektedir. Bu sebeple ravilerin durumları araştırılmıştır. Öncelikle Adalet ve Zapt durumlarına bakılarak hadisleri rivayet eden ravilerin güvenilir olup olmadıkları incelenmiştir.¹⁰ Bir raviyi güvenilir kılan ve kılmayan hasletler münekkât alimlerce belirlenen şartlara göre ele alınmıştır. Dolayısıyla muhaddisler tarafından bir hadisin doğruluğunu ve sağlamlığını ortaya çıkarmak için sistematik bir tenkit müessesesi oluşturuldu. Böylece ravinin toplumsal hayattaki konumuna ve güvenilirliğine hâlel getirecek olan vasıflar gün yüzüne çıkarılmış ve ondan rivayet edilen hadisler de zayıf kategorisinde değerlendirilmiştir.

Hadis rivayetinde asıl olan Allah'ın rızasını gözetmek olmuştur. Zira hadisler din olarak algılanmış ve Hz. Peygamber'den bu doğrultuda bazı tavsiyeler varid olmuştur.¹¹ Buna rağmen hadis rivayetinin ve te'lîfatın yoğun olduğu tasnif döneminde ücret veya başka menfaatler karşılığında hadis rivayet eden muhaddisler olmuştur. Bir hadisin sağlamlığını ortaya çıkarmak için ravinin durumunu araştıran muhaddisler ravinin hadis rivayeti karşılığında ücret almasının onun güvenilirliğine hâlel getirip getirmediği hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Ücret karşılığında hadis rivayet eden bir ravinin sika olup olmadığı konusunda hadis alimlerinden iki farklı görüş aktarılmıştır. Nitekim bin bir zorlukla, bütün maddi imkanlarını seferber ederek hadisleri alan bir ravinin hadisini, bu zorlukları gerekçe göstererek hiçbir zorluk çekmeden kendisinden alacak olan raviye ücret karşılığında rivayet edebileceği görüşünü savunan alimler olmuştur. Bunların arasında fakirlik gibi zorunlu mazeretleri olanların ücret karşılığında hadis rivayet edebileceğini bazı şartlar çerçevesinde kabul edenler de vardır. Muhalif görüşe sahip olanlar ise hadislerin ücret veya başka bir menfaat karşılığında rivayet edilemeyeceğini savunmuşlardır. Nitekim tasnif dönemindeki hadisçilerin çoğunluğu bu görüşü savunmaktadır. Bununla birlikte ücret karşılığında hadis rivayet eden ravileri eleştirdiği halde onların rivayetlerini eserlerine alan hadis alimleri de mevcuttur. Nitekim bu muhaddislerden biri de İmam Nesâî'dir. O, ücretle hadis rivayet eden ravilere karşı sert bir tavır almasına rağmen onların rivayetlerini eserine almaktan uzak durmamıştır.

Ücret karşılığında Kur'ân öğretme ve okuma ile ilgili çalışmaların sayısı çok iken ücretle hadis rivayet etme konusunda yapılan çalışmaların sayısı azdır. Konuya dolaylı olarak değinen bir yüksek lisans tezi ve bir tebliğ çalışması

1 Tâhâ, 20/114.

2 Zümer, 39/9.

3 Fatır, 35/28.

4 Âli İmran, 3/18.

5 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, Sahîhu'l-Buhârî, thk. Mahmûd Muhammed Nassâr (Beirut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1430/2009), "İlim", 10, "Humus", 7, "İ'tisâm" 10; Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Müsnedü's-Sahîhu'l-Muhtasar Bi Nakli'l-Adli 'an Adli 'an Rasûlillahi Sallallahu Aleyhi ve Sellem (el-Câmiu's-Sahîh)*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî (Beirut: Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, trs.) "İmâre" 175, "Zekât" 98, 100.

6 Müslim, "Zikr" 39. Ayrıca bk. Buhârî, "İlim" 10; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünenü Ebû Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, (Beirut: Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut trs.) "İlim", 1.

7 Buhârî, "İlim", 10; Ebû Dâvûd, "İlim", 1; Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, (Mısır: Matbaatu Mustafa el-Halebî, 1395/1975), "İlim", 19.

8 Tirmizî, "İlim" 19.

9 Tirmizî, "İlim" 2.

10 Fikret Özçelik, *Hadis Usûlünde Râvi Değerlendirme Metodu-İbn Ebî Hâtim Örneği-* (İstanbul: Nida Akademi 2021), 41.

11 Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah, Benim sözümü (hadisimi) işiten, bunu iyice kavrayan, ezberleyen ve başkalarına duyuran kişinin yüzünü nurlandırsın." (Tirmizî, "İlim", 7)

mevcuttur. *İlk Üç Asırda Muhaddislerin Mesleği ve Geçim Kaynakları* isimli Yüksek Lisans tezinde yazar, konuya dolaylı olarak değinmektedir.¹² *Bazı Sahâbîler Ücret Karşılığı Hadîs Uydurtmuş veya Uydurmuş Olabilir mi?* isimli tebliğinde Mehmet Efendioğlu, üçüncü asırda Sahabenin ücret karşılığında hadis rivayet ettiğine dair iddiaların asılsız olduğunu ispatlamaya çalışmış, konu sahabe dönemi baz alınarak araştırılmıştır. Konuya bir veya iki başlıkla doğrudan değinen iki doktora tezi ve bir makale çalışması ile karşılaşmaktayız. *Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumunda Sosyo-Kültürel Etkenler (Nesâî'nin Sünen'i Örneği)* isimli doktora tezimizde *Ücret Karşılığında Hadis Rivayeti* başlığı ile bilhassa tasnif döneminde hadisçilerin ücret karşılığında hadis rivayetine olan yaklaşımlarına değinilmiş, başka bir başlıkta da Kütüb-i Sitte müelliflerinden Nesâî özelinde konu ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır. Ramazan Özmen'in *Hanbeli Usulcülerin Hadis Metodolojisi* isimli çalışmasında da Hanbelilerin ücret karşılığında hadis rivayet eden ravilere olan yaklaşımı ele alınmış konu Hanbeli usulcülerle sınırlı kalmıştır. Selahattin Aydemir tarafından kaleme alınan *Hadis Rivayeti ve Öğretimi Karşılığında Ücret Alma Hakkında bazı Mülâhazalar* isimli makale de konuya doğrudan işaret etmiş bu anlayışın geçirdiği merhaleler geniş zaman dilimi ele alınarak araştırılmıştır.¹³ Keza bu tür ravilere olumlu yaklaşanlar, olumsuz yaklaşanlar ve şartlı olarak olumlu yaklaşanlar hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Ancak tespit ettiğimiz kadarıyla ücretle hadis rivayeti meselesinin sadece belli bir dönem ve herhangi bir müellif özelinde ele alınmadığıdır. Ayrıca muhaddislerin bu tür ravilere olan yaklaşımlarını telif ettikleri eserlere yansıtıp yansıtmadıkları araştırılmamış konular arasındadır. Dolayısıyla tarafımızca sadece tasnif dönemine mensup muhaddislerin ücretle hadis rivayet eden ravilere olan yaklaşımları kapsamlı bir şekilde ele alınacak Nesâî özelinde bu yaklaşımın telif ettikleri eserlere etki edip etmediği hususları tespit edilmeye çalışılacaktır.

1. Ücret Karşılığında Kur'an Eğitimi

Ücret karşılığında hadis rivayetinin dini hükmü verilirken bu husus daha çok Kur'an'ın maddi bir beklenti karşılığında öğretilmesi ve okunması ile kıyaslanmıştır. Dolayısıyla öncelikle ücret karşılığında Kur'an öğretimi meselesi üzerinde durmak istiyoruz. Kur'an-ı Kerim hem okunması hem de dinlenmesi ile ibadet edilen bir kitaptır. Bazı ayet ve hadislerde Kur'an okuyan ve dinleyenlerin sevaba nail olacakları bildirilmektedir.¹⁴

Hz. Peygamber'den nakledilen bazı rivayetlerde İslam dininin birinci kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'in okunması ve dinlenmesinin önemine işaret etmektedir. Özellikle Kur'an'ın okuyanlara kıyamet gününde şefaathane olacağı¹⁵, Kur'an'ın bir harfi için bir iyilik sevap olduğunu¹⁶, insanların en hayırlılarının Kur'an'ı öğrenen ve öğretenler olduğunu¹⁷, Kur'an okuyanların mertebelerinin yükseleceğini¹⁸, Kur'an'ın en hayırlı ilaç olduğunu¹⁹ bildirmiştir. Hadis eserlerini telif eden müellifler Kur'an okumaya teşvik etmek ve Kur'an'ın önemine dikkat çekmek üzere eserlerinde Fedâilu'l-Kur'an/Kur'an'ın Faziletleri şeklinde bölümler açarak Hz. Peygamber'in Kur'an'ın fazileti ile ilgili hadislerini bu bölümler altında toplamışlardır.²⁰

İbadetler özü itibarıyla hiçbir maddi menfaat beklemeden, sevabını yalnızca Allah'tan umarak yapıldığı için herhangi bir çıkar veya ücret karşılığında yapılan ibadetler ulemanın geneli tarafından reddedilmiştir.²¹ Bu sebeple alimler ibadetlerden biri sayılan Kur'an okuma ve öğretmenin ücret karşılığında yapılmasının dini hükmü üzerinde durmuşlardır.

Tasnif döneminde hadis eserlerini telif eden bazı muhaddislerin, ücretle Kur'an okuma meselesini ilgili hadisleri toplayarak eserlerine yansıtıkları görülmektedir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden biri olan İbn Mâce (ö. 273/887), telif

12 Bk. Mahmut Sami Kanbaş, *İlk Üç Asırda Muhaddislerin Meslekleri ve Geçim Kaynakları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007) 1-141.

13 Selahattin Aydemir, "Hadîs Rivâyeti ve Öğretimi Karşılığında Ücret Alma Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20/2 (Eylül 2020) 1099-1129.

14 Nitekim Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de Kur'an okuyanların sevaba nail olacağını şu ayetleriyle bildirmektedir: "Allah'ın kitabını okuyanlar; namazı özenle kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan başkaları için gizli açık harcayanlar; asla zararla sonuçlanmayacak bir ticaret umabilirler. Zira Allah karşılıklarını tam olarak ödediği gibi lutfundan onlara fazlasını da verir. O çok bağışlayıcıdır; şükürün karşılığını bol bol verir." (Fâtır, 35/29-30); Kur'an okuyanların yanı sıra dinleyenlerin de sevap alacakları şu ayetle bildirilmektedir: "Kur'an okunduğu zaman onu dinleyen ve sessiz durun ki rahmete nâil olasınız." (A'râf, 7/204).

15 Müslim, "Müsâfirîn", 252.

16 Tirmizî, "Fedâilu'l-Kur'an", 16 (No: 2910)

17 Buhârî, "Fedâilu'l-Kur'an", 21 (No: 5027).

18 Ebû Dâvûd, "Vitr", 20 (No: 1464)

19 İbn Mâce, "Tib", 28 (No: 3501).

20 Ayrıntılı bilgi için bk. Bayram Kanarya, *Sure ve Ayetlerin Faziletleri -Hadis İlmi Bağlamında Bir İnceleme*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2021), 1-332.

21 Abdurrahman Çetin, "Ücretle Kur'an Okuma ve Öğretme Meselesi", *Uludağ Üniversitesi Dergisi*, Bursa, 5/5, (1993), 119-120.

ettiği *Sünen*'inin "Ticaret" bölümünde *Kur'ân Öğretmek Karşılığında Ücret Almak Bâbı*²² ismi ile bir bab başlığı açmış ve iki hadis rivayet etmiştir. Müellifin bu hadislerden yola çıkarak ücret karşılığında Kur'ân öğretmeye sıcak bakmadığı anlaşılmaktadır. İbn Mâce gibi Ebû Dâvûd da (ö. 275/889) *Sünen*'inde buna benzer bir bab başlığı oluşturmuş ve İbn Mâce ile aynı hadisi rivayet etmiştir.²³

Ulemanın çoğunluğu Hz. Peygamber ve sahabe dönemindeki örneklerini esas alarak devlet tarafından verildiği takdirde Kur'ân eğitimi karşılığında ücret alınabileceğini savunmuşlardır. Keza birer Kur'ân eğitimcisi olan Suf-fe Ehli'nin ihtiyaçlarının beytülmalden karşılanması²⁴, Hz. Ömer'in Kur'ân öğretmenlerine maaş bağlaması²⁵ gibi örnekler buna delil olarak gösterilmektedir. Şahıslara özel olarak verilen Kur'ân eğitimi karşılığında ücret alınıp alınmama konusunda da alimler ikiye ayrılmışlardır. Her iki taraf da bazı argümanlar öne sürerek kendi görüşlerini delillendirmeye çalışmışlardır. Kur'ân öğretimi yapan öğretmenin öğrencisinden ücret alabileceğini savunanların öne sürdükleri en önemli delil Abdullah b. Abbas'ın Hz. Peygamber'den naklettiği "Karşılığında ücret aldığınız işlerin en haklı olanı Allah'ın Kitabı'dır" hadisidir. Şa'bî (ö. 104/722) bu hadise dayanarak: "Öğretmen Kur'ân öğretmek karşılığında ücret almayı şart kılmadığı halde kendisine bir şey verilirse, onu kabul edebilir"²⁶ diyerek Kur'ân eğitimi karşılığında ücret almayı belli bir şarta bağlamıştır. Hakem İbn Uteybe de öğretmenin ücretini kerih gören hiç kimseyi iştmediğini bildirmiştir. Hasan el-Basrî de on dirhem öğretmen ücreti vermiştir.²⁷ Halbuki bu sözün sebep-i vürûduna bakıldığında onun Kur'ân öğretimi için söylenmediği sahabenin yolda karşılaştıkları bedevi bir topluluğun talebi üzerine şifa niyetine fatiha suresi okudukları ve karşılığında ücret aldıkları görülmektedir.²⁸ Dolayısıyla ayet delil olarak gösterilirken bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde bağlamından koparılmıştır.

Kur'ân öğretimi karşılığında ücret almayı belli şartlarla kabul edenlerin yanı sıra kerih gören alimler de hadisleri delil olarak öne sürmüşlerdir. Bu hadislerden birisi de Übeyy b. Kâb'dan (ö. 33/654) şöyle nakledilmiştir: "Bir adama Ku'ran öğrettim o da bana bir yay hediye etti. Bunu Hz. Peygamber'e haber verince, Rasûlullah "Onu alırsan ateşten bir yay almış olursun" buyurdu."²⁹ İbrahim en-Nehâî (ö. 96/714), İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742), Ebû Hanîfe (ö. 150/767), İshâk b. Râhuye (ö. 238/853) gibi alimlere göre Kur'ân öğretimi karşılığında ücret almak caiz değildir. Nitekim onlara göre yukarıda zikrettiğimiz "Karşılığında ücret aldığınız işlerin en haklı olanı Allah'ın Kitabı'dır" hadisinin sebep-i vürûdunda sahabenin Kur'ân'ı (Fatihâ sûresi) şifa niyetine okuduğu için ücret aldıklarını dolayısıyla rukye niyeti ile okunan ayetlere has kıldığını belirtmişlerdir.³⁰

Malik b. Enes (ö. 179/795), İmam Şafii (ö. 204/819), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), İbn Hazm (ö. 456/1063) ve alimlerin çoğunluğu Kur'ân öğretimi karşılığında ücret almayı uygun görmüşlerdir. Bu alimlere göre İbn Abbas'ın "sahabenin fatihâ sûresini okumaları karşılığında ücret aldıklarını" bildiren ve Rasûlullah'ın da "Allah'ın kitabı karşılığında alınan ücret, ücretlerin en helal olanıdır." hadisi Ubade b. Samit'in yay hediyesi ile ilgili hadisten daha sahih olduğu için ilk hadis ikincisine ters düşmüştür. Bu sebeple ters düştüğü için muteber sayılmayacağını belirtmişlerdir. Hatta Kâdî İyâz (ö. 544/1149) "Hanefilerin dışındaki alimlerin çoğunluğu, bu tür hadislerle dayanarak Kur'ân öğretmenin karşılığında ücret almanın caiz olduğu konusunda ittifak ettiklerini." söylemiştir.³¹

Hiçbir şart koşmadan ücret alınabileceğini ifade eden alimlerin varlığından da söz edilebilir. Nitekim Şa'bî (ö. 104/722), Hasan el-Basrî (ö. 110/728), İbn Sîrîn (ö. 110/729), Şu'be b. el-Haccâc (ö. 160/776), Nevevî (ö. 676/1277), Suyûtî (ö. 911/1505) gibi alimler, şart koşulmaksızın Kur'ân öğretimi karşılığında ücret alınabileceğini ifade etmişlerdir. Kur'ân öğreten öğretmenin almış olduğu bu ücret, hediye ve sadaka mukabilinde karşılanmıştır.³² Şart koşulmadan hediye niyeti ile verilen ücretin alınabileceği kanaatindeyiz. Aynı şekilde Kur'ân öğretimi karşılığında devletin vermiş olduğu ücret de uygun görünmektedir. Ancak ücret almak şartı ile önceden bir anlaşmaya gidilerek

22 İbn Mâce, "Ticaret", 8.

23 Ebû Dâvûd, "İcâre", 1.

24 Yaşar Akaslan, "Ashab-ı Suffe'nin Kur'ân ve Kırâat Tarihine Katkıları", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 53 (Aralık, 2022), 757-782, 761.

25 Buhârî, "İcare", 16.

26 Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed Şeybânî Ahmed, *el-Müsned, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Hamza ez-Zin, (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1995/1416), 1/204, 309*

27 Buhârî, "İcâre", 16.

28 Ayrıntılı bilgi için bk. Buhari, "Tib", 33 (No: 5736).

29 İbn Mâce, "Ticaret", 8 (No: 2157).

30 Çetin, "Ücretle Kur'ân Öğretme", 123.

31 Bk. Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuâd Abdül-bâkî, (Beyrut: Dâru'l-Mârifet, 1379), 9/208-213.

32 Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Mısır: Hey'etu'l-Mısriyye, 1394/1974) 1/173; Çetin, "Ücretle Kur'ân Öğretme", 124.

Kur'ân öğretiminde alınan ücretin uygun olmadığını düşünmekteyiz. Kur'ân öğretimi karşılığında ücret almanın dini hükmü böyle iken diğer taraftan ücret karşılığında hadis rivayeti hakkında da ihtilaflar vuku bulmuştur.

2. Ücret Karşılığında Hadis Rivayeti

İslam dininin ilme ve ilmin öğretilmesine önem verdiğini Kur'ân ve hadislerdeki mesajlardan anlamaktayız. Bunun yanı sıra bazı sahâbîlerin hadisleri muhafaza etmek için göstermiş oldukları titizlik de ilme verilen değere işaret etmektedir. Nitekim sahâbe ve tabiin döneminde ilmin öğretilmesi yönünde herhangi bir maddi beklentinin olmadığı görülmekte ise de sonraki dönemlerde hadis rivayetinin artması ve bazı muhaddislerin içinde buldukları ekonomik şartlar, onları hadis rivayeti karşılığında ücret almaya sevk etmiştir.

Hadis Edebiyatının oluştuğu tasnif dönemine bakıldığında hadis alimlerinin kendi alanlarında eser telif etmek için bazen ailelerinden bazen de dünyevi meşgalelerinden ve mallarından feragat ettikleri görülmektedir. İbn Şihab ez-Zührî (ö. 124/742), Abdullah b. Mübârek (ö. 181/797), Hişam b. Ubeydullah (ö. 221/836), Yahyâ b. Maîn (ö. 233/848) gibi hadis alimleri bu yolda bütün servetlerini harcarken, İbn Ebû Zi'b (ö. 159/776), Ahmed b. Hanbel ve Ebû Hatim er-Râzî (ö. 277/890) gibi ekonomik olarak maddi imkanı olmayanlar ise yaşamlarının büyük bir bölümünü ilimle geçirmiş, geriye kalan kısmında geçimlerini tedarik etmekle uğraşmışlardır.³³

Hadis rivayetinin ve telifatının yoğun olduğu tasnif döneminin hadislerin ücret karşılığında en çok rivayet edilen devir olduğu ifade edilmiştir.³⁴ Bu durumun ravinin mürüvvetini zedelediğini öne sürerek bu durumun uygun olmadığını söyleyen alimler de olmuştur. Nitekim hadis âlimleri arasında ücret karşılığında hadis rivayet etme noktasında ihtilaflar ortaya çıkmış ve her biri kendi görüşünü delillerle temellendirmeye çalışmıştır. Bu itibarla Nesâî'nin böyle ravilere olan yaklaşımına geçmeden önce bu konuyu ücretle hadis rivayetini kabul edenler ve etmeyenler şeklinde başlıklandırarak daha anlaşılır hale getirmeye çalışacağız.

2.1. Ücretle Hadis Rivayetini Kabul Etmeyenler

Tasnif döneminde hadis rivayeti karşılığında ücret almaya cevaz vermeyen hatta şiddetle karşı çıkan alimler olmuştur. Hadis ticareti yapan muhaddislere karşı çıkan ve rivayet ettikleri hadis karşılığında ücret almamaları gerektiğini söyleyenlerin sayısının cevaz verenlere göre daha çok olduğu görülmektedir. Hadis rivayeti karşılığında ücret almanın caiz olmadığını iddia eden âlimler, bu hususu Kur'ân'ı Kerim'e dayandırmışlardır. Mezkûr ayetlerden birisi de Hz. Nûh'un kendisini inkâr eden kavmine olan şu hitabıdır: *Buna karşılık ben sizden bir ücret istemiyorum; ücretim yalnızca alemlerin Rabbine aittir.*³⁵ Nitekim bununla alakalı başka ayetler de mevcuttur.³⁶

33 Zengin bir muhaddis olan İbn Şihâb ez-Zührî'nin hadis ta'li için çok mal sarf ettiği ve para harcadığı nakledilmektedir. Hadisle çok fazla meşgul olduğu için hanımının, kitaplarına olan sevgisi yerine üç kumaya razı olacağını söylediği rivayet edilmiştir. Aynı şekilde klasik kaynaklarda Abdullah b. Mübârek'in hadis ilmi uğruna 40.000 dinar harcadığı, Yahyâ b. Maîn'in ise babasından kendisine miras kalan parayı hadis ilmi için harcadığı ve böylece giyecek ayakkabılarının bile kalmadığı nakledilmektedir. Aynı şekilde kaynaklarda Hişam b. Ubeydullah'ın (ö. 221/836) 700.000 gümüşü hadis ilmi uğruna sarf ettiği kaydedilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî, *el-Câmî li-ahlâki'r-râvi ve âdâbi's-sâmi*, thk. Mahmûd Tahhân, (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1403/1983) 1/101; Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, trs.) 8/470; Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdîrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980) 9/298; Ebu'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân mimma sebete bi'n-nakl evi's-semâ' ev es-betehü'l-ayân*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Daru's-Sadr, 1415/1994) 4/178; Ebû Hafz Zeynüddîn Ömer b. el-Muzaffer b. Ömer el-Bekrî el-Kureşî el-Maarî, *Târîhu İbnü'l-Verdî*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417/1996) 1/176; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *el-İber fi haberi men gâber*, thk. Ebû Hâcer Muhammed es-Saîd b. Besyûnî, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, trs.) 1/217; Raşîd Küçük, "Abdullah b. Mübârek", *DİA*, 1/123; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lügât*, thk. Mustafa Abdulkadir Atâ, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, trs.) 718; Abdülkâdir b. Muhammed b. Muhammed b. Nasrullah b. Sâlim b. Ebî'l-Vefâ el-Kuraşî, *Cevâhirü'l-madiyye fi tabakâti'l-Hanefiyye*, (Riyad: Dâru'l-Âsime, 1412) 2/206; Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizân*, (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbûât, 1406/1986) 6/195; Veli Tatar, *Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumunda Sosyo-Kültürel Etkenler (Nesâî'nin Sünen'i Örneği)*, (Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022) 158.

34 Aydemir, "Hadis Rivayeti ve Öğretimi Karşılığında Ücret Alma Hakkında Bazı Mülâhazalar", 1110.

35 Şu'arâ, 26/109.

36 Ücret karşılığında hadis rivayet etmeyi caiz görmeyen alimlerin dayandıkları diğer ayetler şunlardır: *İşte Allah'ın hidayet verdikleri bunlardır; öyleyse sen de onların bu hidayetlerine uy. De ki: "Ben bunun için sizden bir ücret istemiyorum. O (Kur'an), alemlere bir öğüt ve hatırlatmadan başkası değildir. (Enam, 6/90); Ey kavimim, ben bunun karşılığında sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim, beni yaratandan başkasına ait değildir. Akıl erdirmeyecek misiniz? (Hûd, 11/51); Oysa ki sen buna karşı onlardan bir ücret de istemiyorsun. O, alemler için yalnızca bir öğüt ve hatırlatmadır. (Yûsuf, 12/104); De ki: "Ben buna karşılık, Rabbine doğru bir yol tutmayı dileyen (insanlar olmanız) dışın-da sizden bir ücret istemiyorum. (Furkan, 25/57); De ki: "Ben sizden bir ücret istemişsem, artık o sizin olsun. Benim ecrim (ücretim), yalnızca Allah'a aittir. O, herşeye şahid olandır. (Sebe, 34/47); Sizden ücret istemeyenlere uyun, onlar hidayet bulmuş kimselerdir. (Yasin, 36/21); (Ey Peygamber) De ki: "Ben, buna karşı sizden bir ücret istemiyorum ve (kendiliğinden) bir yükümlülük getirenlerden de değilim. (Sâ'd, 38/86).*

Hız Peygamber'in hadislerinin de herhangi bir menfaat beklenmeden nakledilmesi gerektiğini savunanlar, ayetlerin yanı sıra hadislerden de deliller göstermişlerdir. Nitekim Ubâde b. Sâmî, Suffe ehlinde bazı sahabilere Kur'an okumayı ve yazı yazmayı öğretince onlardan birisi Ubâde'ye teşekkür amacıyla bir yay hediye etti. Ubâde bu hediyeyi kabul etmenin dini hükmünü Hz. Peygamber'e sorunca Rasûlullah "Eğer boynuna ateşten bir halka takmak istiyorsan o hediyeyi kabul et" buyurdu.³⁷ Bu hadisi delil olarak getirenler, hadis rivayetini ücretli yapanları rüşvet almakla itham etmiş, kendilerinden hadis almaya gelen talebelere hediye vermemeleri şartıyla hadis rivayet edebileceklerini söylemişlerdir.³⁸

Keza sahâbenin çoğunluğu bu meselede titiz davranmış ve hadis rivayeti karşılığında ücret almaya olumsuz yaklaşmışlardır. Örneğin Hz. Ömer'in "Ey İlim ve Kur'an ehli! İlim ve Kur'an öğretimi karşılığında ücret almayın. Bu sizi cennete girmede geri bırakır"³⁹ sözü, Hz. Ömer'in ilim öğretimi karşılığında ücret almaya karşı olduğunu göstermektedir. Sahâbe ve tabiîn alimleri hadis rivayet ederken tamamen Allah rızasını gözetmişlerdir. Onlardan sonra gelen âlimlerin çoğunluğu da karşılık beklemeden ilim tahsil etmiş ve kendilerinden sonrakilere aktarmışlardır. Böylece hadis rivayeti asırlar boyunca bu şekilde yayılmıştır. Nitekim Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) talebelerine "size karşılıksız ilim öğrettiğim gibi siz de karşılıksız öğretin" ifadesi herhangi bir ücret ve menfaat beklemeden hadis rivayet etmenin gerekliliğine işaret etmektedir.⁴⁰

Aynı şekilde Ebu'l-Âliye'nin (ö. 90/709)⁴¹ "Ey Ademoğulları! İlimi karşılıksız öğrendiğiniz gibi karşılıksız öğretin" dediği nakledilmektedir.⁴² İbn Sîrîn'in (ö. 110/729) "ilmime karşılık ücret almam"⁴³ sözü de bu titizliğin göstergelerindedir. İshâk b. Râhûye'ye (ö. 238/853) göre ücret karşılığında hadis rivayet eden raviden hadis alınmaz.⁴⁴ Ücretle hadis rivayetine şiddetle karşı çıkanlardan birisi olan Ahmed b. Hanbel'e "hadis satan kimsenin hadisi alınır mı?" diye sorulduğunda o, "hayır, onun hiçbir değeri yoktur!" şeklinde cevap vermiştir.⁴⁵ Aynı şekilde Ebû Ya'lâ el-Ferrâ (ö. 458/1066) Ahmed b. Hanbel'in şu sözünü nakletmiştir: "Biz hadis rivayeti için dirhemler alıp da hadis rivayet edenlerden hadis yazmayız, onlar saygınlığı olmayan kimselerdir."⁴⁶ Böylece Ahmed b. Hanbel'e göre ücretle hadis rivayet eden ravi cerhe maruz kalmıştır denilebilir. Nitekim ücret karşılığında hadis rivayet edenlerin sadece hadis uyduranlar ve metruk raviler olmadığı, sika ravilerin de bu şekilde hadis rivayet ettiği belirtilmiştir. Hanbelî usulcüler, Ahmed b. Hanbel'in hadis rivayeti karşılığında ücret alanlardan hadislerin alınmayacağını ifade eden sözlerinin sakınma ve dikkatli olma anlamında değerlendirilebileceğini söylemişlerdir.⁴⁷ Böylece ücretle hadis rivayet edenleri tamamen cerh etmediği sonucu çıkmaktadır. Zîra Buhârî, Müslim ve Kütüb-i Sitte'nin diğer müellifleri gibi Ahmed b. Hanbel'in de karşı çıktığı halde ücretle hadis rivayet eden ravilerden hadis aldıkları tespit edilmiştir.

Ücretle hadis rivayetine karşı olan hadis alimlerinden birisi de Hammâd b. Seleme'dir (ö. 167/784). O, kendisinden hadis alanların getirdikleri hediyeleri şiddetle reddetmiştir. Nitekim bir öğrencisi, Çin'de yaptığı kazançlı bir ticaret ile hocasının sevineceğini düşünerek bazı hediyeler almış ve kendisine vermek üzere yanına gelince, Hammâd ona hediyelerini kabul ederse bir daha kendisine hiç hadis rivayet etmeyeceğini, hediyelerini kabul etmezse hadis rivayet edeceğini söylemiş, bu iki seçenektan birisini seçmesini istemiştir. Bunun üzerine öğrencisi özür dilemiş ve hocasının hadis rivayet etmesi tercihinde bulunmuştur.⁴⁸

Konu ile alakalı başka ayetler de mevcuttur.

37 Ebû Dâvûd, "İcâre", I.

38 Subhî b. İbrâhîm es-Sâlih el-Lübânî, *Ulûmu'l-hadis ve mutalahuh*, (Beirut: Dâru'l-Melâyîn, 1984) 62-67; Subhî es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları*, (İstanbul: MÜİFV Yayınları, 2016) 46.

39 Hatîb, *el-Câmi'*, 1/356.

40 Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye*, thk. İbrahim Hamdi el-Medenî, (Medine: Mektebetü'l-İlmiyye, ts.) 153-154.

41 Tefsir, hadis ve kıraat alimi olup tabiîn nesline mensuptur. Yahyâ b. Maîn, Ebû Zûr'â ve Ebû Hâtîm onun sika olduğunu belirtmişlerdir. Kütüb-i Sitte'de rivayetleri mevcuttur. İbn Hibbân, İmam Şâfiî'nin onun hakkındaki görüşünün olumsuz olduğunu kaydetmekte, Şâfiî'nin, "Ebû'l-Âliye'nin hadisi asılsızdır" dediğini zikretmektedir. Ancak gerek İbn Adî ve Zehebî gibi bazı münekkit alimler, İmam Şâfiî'nin bu sözünü Ebû'l-Âliye tarafından mürsel olarak rivayet edilen, namazda sesli olarak gülmekle ilgili bir hadis hakkında söylediğini, Ebû'l-Âliye'nin rivayet ettiği bütün hadisleri kapsamadığını söylemişlerdir. Çünkü kaynaklarda İmam Şâfiî'nin mürsel hadisleri kabul etmediği geçmektedir. Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, 2/54; Abdullah Aydemir, "Ebû'l-Âliye er-Riyâhî", *DİA*, 10/292.

42 Hatîb, *el-Kifâye*, 173.

43 Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi târihi'l-umem ve'l-mülük*, (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1412/1992) 7/140.

44 Hatîb, *Kifâye*, 153.

45 Hatîb, *Kifâye*, 174; Ramazan Özmen, *Hanbelî Usulcülerin Hadis Metodolojisi*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018) 264-265.

46 Ebû Ya'lâ Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî, *el-'Udde fi usûli'l-fikh* thk. Ahmed b. Ali b. Seyrû'l-Mübârekî (Suud: Câmi-atu'l-Melik Muhammed b. Suûd, 1410/1990) III/954; Özmen, *Hanbelî Usulcülerin Hadis Metodolojisi*, 205.

47 Özmen, *Hanbelî Usulcülerin Hadis Metodolojisi*, 265.

48 Hatîb, *Kifâye*, 153; Fikret Özçelik, "Cerh-Ta'dilde Rivayetlerin Muârazası: Hammâd b. Seleme'nin Kays b. Sa'd Rivayeti Özelinde", Çu-

Ücretle hadis rivayetinin caiz olmadığını düşünenlere göre bu davranış ravinin mürûetini zedelemektedir. Bu husus da ravinin hadisinin reddedilmesine sebep olur. Nitekim Hanbeli usulcülerinin de belirttiği gibi Ahmed b. Hanbel ve Ebû Hatîm er-Râzî, ücret karşılığında hadis rivayet edenlerin hadislerinin alınmayacağını söylerken⁴⁹ muhtemelen bu hususa dikkat çekmeye çalışmışlardır. Ayrıca İmam Şafîi, Ahmed b. Hanbel ve Buhârî gibi alimlerin fakir oldukları halde hadis rivayeti karşılığında ücret almadıkları kaydedilmiştir. Kağıt alacak kadar parası olmayan İmam Şafîi, ilim meclislerinde öğrenip ezberlediği bilgileri ve rivayet yoluyla aldığı hadisleri, sağdan soldan topladığı kemikler üzerine yazmıştır. Öyle ki evinde iki büyük küp kemik dolmuştu.⁵⁰ Kezâ İmam Buhârî'nin bazen çayırda kaldığı bazen de açlıktan ağaç yaprakları yediği nakledilmektedir.⁵¹ Ahmed b. Hanbel'in de babasından kendisine miras olarak kalan dokuma tezgâhının kirası ve bazı durumlarda verrâk dükkanlarında ücretle kitap istinsah ederek aldığı para ile geçindiği kaydedilen rivayetler arasındadır. Bazen de kendisinin dokuduğu kemerleri ve karısının da dokuduğu kumaşları satar, bazen de diğer ihtiyaç sahipleri ile beraber ekinlerin döküntülerini toplardı. Tahsil hayatı boyunca bu sıkıntılara katlanmış, kimseden yardım istememişti. Binlerce hadis rivayet ettiği halde hiçbirini ücret karşılığında rivayetmemiştir.⁵²

Yukarıda zikredilen hadisin Ubâde b. Sâmî'ten (ö. 34/654) nakledilen şu rivayet ile neshedildiğini söyleyenler olmuştur: “Ubâde Rasûlullah'a ‘Yâ Rasûlullah! Bir adam kendisine yazı yazmayı ve Kur’ân okumayı öğretmem karşılığında bir yay hediye etti. O mal değildir. Ben onunla Allah yolunda ok atarım’ deyince Hz. Peygamber ‘Eğer boynuna ateşten bir halka takılmasını istiyorsan kabul et’ dedi.”⁵³ İbn Hacer bu hadiste nesh olayının olmadığını, bu hadislerin birbirlerini açık bir şekilde nesh etmediklerini belirtmiştir.⁵⁴ Buna benzer bir örnek de İsâ b. Yunus'tan verilmiştir. Ebu'l-Ferec en-Nehrevânî'den (ö. 390/1000) nakledildiğine göre Hârûnürreşîd (ö. 193/809) bir gün oğulları Emîn (ö. 813/1410) ve Me'mûn (ö. 218/833) ile Kufe'ye gitmiş, orada Abdullah b. İdrîs (ö. 192/807) ile İsâ b. Yunus'tan (ö. 187/803) hadis dinlemişlerdir. Bunun üzerine Hârûnürreşîd bu iki hadis alimine büyük oranda mal verme emrini verince onlar kabul etmediler. İsâ b. Yunus (bu teklif üzerine) “hayır, ben kesinlikle Hz. Peygamber'in hadisi üzerine ne ehlilece denen meyveyi yerim ne de su içerim. Şayet sen tavanına kadar bu mescid dolusu altın versen yine de naklettiğim hadis karşılığında o ücreti almam” dedi. Ücret karşılığında hadis rivayet etmeyi kabul etmeyenlerin sayısı çoktur. Ancak bu duruma karşı çıktığı halde böyle ravilerden hadis nakleden muhaddislerin sayısı da az değildir.

2.2. Ücretle Hadis Rivayetini Kabul Edenler

Ücret karşılığında hadis rivayetini kabul eden alimler bu hususu ücretle Kur’ân okumaya kıyas ederek makbul saymışlardır. “Allah'ın kitabı karşılığında alınan ücret, ücretlerin en helal olanıdır”⁵⁵ hadisini delil olarak getiren bu alimler, Kur’ân tilaveti karşılığında ücret almayı caiz görmüşlerdir. Dolayısıyla ücret alınabilir görüşüne sahip olanlara göre Kur’ân tilaveti karşılığında ücret alınabileceği gibi hadis rivayeti karşılığında da ücret alınabilir.

Nitekim tasnif döneminde Buhârî ve Müslim gibi hadis otoritelerinin de ücret karşılığında hadis rivayet eden ravilerden hadis aldıkları görülmektedir. Buhârî ve Müslim'in hocalarından olan Yâkub b. İbrâhîm b. Sa'd'ın, Hz. Peygamber'in necaset karışan durgun suda yıkanmayı nehyettiğine dair Ebû Hureyre'den rivayet edilen hadisi bir dinar karşılığında rivayet ettiği aktarılmıştır.⁵⁶ Nitekim Ebûbekir b. Ebû Dâvûd es-Sicistânî (ö. 316/929) “Ondan bu hadisi işitmek için üç dinar ödedim” demiştir.⁵⁷

Ebû Nuaym Fadl b. Dukeyn'in de (ö. 219/834) dirhem karşılığında hadis rivayet ettiği, kendisine değer açısından düşük dirhemler verildiği zaman ek olarak para aldığı nakledilmektedir.⁵⁸ O, “Evimde 13 kişi olduğu ve bir ekmek

kurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 20/1 (Haziran, 2020), 144.

49 Hatîb, *Kifâye*, 154.

50 Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lügât*, thk. Mustafa Abdulkadir Atâ, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, trs.) 1/67; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *Câmi'u beyânî'l-İlm* çev. Mahmud Varhan, Ali Yücel, (İstanbul: Karınca Yayınları, 2015), 124; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, thk. Şuayb el-Arnaût, (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1405/1985), 10/11.

51 İbn Abdilberr, *Câmiu'l-beyân*, 123; Tatar, *Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumunda Sosyo-Kültürel Etkenler*, 159.

52 Tatar, *Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumunda Sosyo-Kültürel Etkenler*, 160; M. Yaşar Kandemir, “Ahmed b. Hanbel”, *DİA*, 2/75-76.

53 Ebû Dâvûd, “İcâre”, 1.

54 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 4/372.

55 Buhârî, “Tıb”, 33 (No: 5736); Müslim, “Selam”, 65; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 19 (No: 3892); Tirmizî, “Tıb”, 20 (No: 2063).

56 Hatîb, *Kifâye*, 174; es-Seyyid Münâzır Ahsen el-Geylânî, *Tedvînu'l-Hadis*, Arapçaya çev. Doktor Abdurrezzak İskender, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2000) 111.

57 Hatâb, *Kifâye*, s. 175.

58 Hatîb, *Kifâye*, s. 175; Subhî es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, 45.

bulunmadığı halde hadis rivayet karşılığında ücret aldığım için beni suçluyorlar” diyerek ücret almasının gerekçelerini belirtmiştir.⁵⁹ Ebû Müslim el-Keccî'nin (ö. 292/904) *Sünen*'ini bir grup talibe okuyup bitirdikten sonra, kendisini dinleyenlerden 1000 dinar ödemelerini ve bunu sadaka olarak vermelerini istediği nakledilmiştir.⁶⁰ el-Keccî gibi bazı muhaddisler hadis rivayeti karşılığında alınan ücretin hediye ve sadaka niyeti ile alındığını benimsemişlerdir.

Ebû Üsâme altın karşılığında hadis rivayet ettiği için bazı alimler ondan istifade etmekte tereddüt etmişlerdir. Bu ravi için Ebû Hâtim, İbn Hibbân (ö. 354/965) ve Darekutnî (ö. 385/995) sika demişlerdir. Ebû Üsâme nüfusu kalabalık bir aileye mensup olup fakir birisiydi. Maddi olarak bekar kızlarını evlendirecek imkana sahip değildi. Fakir bir damada vermesi durumunda damat ile beraber ailenin daha da kalabalıklaşacağını düşündüğü için evlendirmiyordu. Böyle fakir bir hayat geçirdiği için hadis rivayeti karşılığında ücret istemekteydi.⁶¹

Keza Dımaşk Ulu Camii Hatibi Hişam b. Ammar'ın da (ö. 245/860) ücret karşılığında hadis rivayet ettiği, iki varak için bir dirhem aldığı nakledilen bilgiler arasında yer almaktadır.⁶² Hâris b. Muhammed de (ö. 282/896) ücretle hadis rivayet edenler arasında yer alır. Aynı dönemde fakirliklerinden dolayı ücretle hadis rivayet edenler arasında Ali b. Abdulaziz (ö. 286/900), Ebû Şuayb (ö. 295/908) ve Ebû Abdullah Bahşel (ö. 264/878) zikredilebilir.⁶³

İbnü'l-Medinî gibi fakirliklerinden yararlanılarak ücret ve maddi yardımlarla muhaddislere zorla hadis rivayet ettirenler de olmuştur. Bu dayatmayı yapan kişilerin böyle yapmalarının ana sebebi kendi ideolojik fikirlerini dayandıracak hadisleri öne sürmeleri olmuştur. Nakledildiğine göre Halku'l-Kur'an fikrinin topluma ve alimlere zorla benimsetilmeye çalışıldığı Mihne döneminde çok fakir olan İbnü'l-Medinî yiyeceğe muhtaç olur. Keza aynı dönemde Mutezile'nin tesiriyle Ru'yetullah meselesinin de ele alındığı ve tartışıldığı bir dönemdi. Bu dönemde muhaddisler, Ahmed b. Hanbel ve Cerîr b. Abdullah el-Becelî (ö. 51/671) isnadıyla Rasûlullah'ın ayın on dördüncü gününde Müslümanlara, “Bu ayı nasıl zahmetsiz görüyorsanız, Rabbinizi de öylece göreceksiniz”⁶⁴ dediğini rivayet etmekte ve mezkûr hadis bağlamında görüşlerini öne sürmekteydiler. Aynı dönemde yaşayan Mutezilî âlim ve kadı Ahmed b. Ebû Duâd, muhaddislerin naklettikleri bu hadisi kusurlu hale getirmek niyetiyle fakir olan İbnü'l-Medinî'nin yanına gitmiş, önce halifenin hediyesi olduğunu söyleyerek kendisine on bin dirhem vermiştir. Yaklaşık iki senelik erzakı böylece temin edilmiştir. İbn Ebû Duâd daha sonra asıl amacını açıklayarak Cerîr b. Abdullah'ın Ru'yet hakkında naklettiği bu hadisin sıhhat durumunu merak ettiğini söyleyip, hadisin bir kusurunun olup olmadığını sorar. İbnü'l-Medinî hadisin sahih olduğunu bildirince o ısrarla sorar. İbnü'l-Medinî, İbn Ebû Duâd'ın asıl maksadını anlamış olacak ki bu konuda kendisini zorlayıp sıkımsamasını ister, ancak Kadı İbn Ebû Duâd bu ısrarından vazgeçmez, kendisine daha çok ikramda bulunur ve güzel eşyalarla birlikte bir de at hediye eder. İbnü'l-Medinî, bu ısrarlara daha fazla dayanamayıp hadisin senesinde ne kendisine ne de rivayet ettiği şeye itimat edilemeyecek Kays b. Ebû Hâzim'in (ö. 97/715) bulunduğunu söyleyiverir.⁶⁵

Böylece amacına ulaşan İbn Ebû Duâd, İbnü'l-Medinî'yi kucaklamış ve Cerîr hadisinden söz açılınca İbnü'l-Medinî hadisi nakleden Kays'ın topuğuna bevledip gezen (cahil) bir Arabi olduğunu söylemiştir. Mezkûr hâdiseyi duyan Ahmed b. Hanbel ve bazı muhaddisler İbnü'l-Medinî'den hadis almamaya ve onu tenkit etmeye başlamışlardır. İbnü'l-Medinî'nin daha sonra bu hatasından döndüğü nakledilmektedir.⁶⁶

Ücret karşılığında hadis rivayet edenler ve buna cevaz verenler genelde üçüncü asırda yaşamışlardır. Bunun sebebini halkın maddi yönden imkanlarının kısıtlı olmalarına ve dönemin devlet idaresinin tebasına yeterince mal yardımında bulunmamasına bağlamak gerekir.⁶⁷ Bu husus da kendilerini ilme ve dolayısıyla hadis rivayetine vakfedenlerin ücret karşılığında hadis rivayet etmelerine itmiş olabilir. Neticede ekonomik yönden fakir olan alimlerin genelde hadisçiler olduğu da nakledilen bilgiler arasında yer alır.

Bütün bunlarla beraber hadis rivayeti karşılığında ücret alınması veya alınmaması konusunda net görüş belirtmeyip bu hususu bazı şartlarla sınırlandırarak ücret alınabileceğini savunan âlimler de olmuştur. Genel itibarıyla geçim

59 Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 23/218; Nüreddin İtr, *Menhecü'n-nakd fî ulûmi'l-hadîs*, (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1418/1997) 85.

60 Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *Tabakâtu'l-huffâz*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-ilmîyye, 1403/1982) 1/53; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs el-Kettânî el-Hasenî, *er-Risâletü'l-müstetrafe li-beyâni meşhûri kütübî's-sünneti'l-müşerrefe (dipnotu)*, çev. Yusuf Özbek, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1994) 27.

61 Abdülaziz b. Şâh Veliyyillâh Ahmed b. Abdirrahîm el-Ömerî el-Fârûkî, *Bustânü'l-Muhaddisîn*, çev. Ali Osman Koçkuzu, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997) 74.

62 Mizzî, *Tehzîb*, 30/249-250.

63 Zehebî, *Siyer*, 12/322/323; Hatîb, *Târîhu Bağdât*, 9/442.

64 Buhari, “Mevâkitu's Salat”, 16 (No: 554).

65 Bu ravi topuğuna işeyip gezen (cahil) bir bedevî olarak isimlendirilmiştir. Zehebî, *Siyer*, 11/42-43.

66 İbnü'l Cevzi, *Muntazam*, 11/215-217; Zehebî, *Siyer*, 11/43; Nevevî, *Tehzîbu'l-esmâ*, 1/494; Tatar, *Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumunda Sosyo-Kültürel Etkenler*, 160-161.

67 Tatar, *Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumunda Sosyo-Kültürel Etkenler*, 161.

sıkıntısı ve sadece hadis ile meşgul olma gibi zorlayıcı sebepler bu şartlara dahil edilmiştir. Ekonomik yönden maddi bir imkana sahip olmayan bazı muhaddisler geçimini hadis rivayeti ile sağlamışlardır. Ücretle hadis rivayetine şartlı olarak cevaz verenlerin de geçim sıkıntısını şart koştukları görülmektedir. Ancak bu şekilde ki hadis rivayetine cevaz verebilmek için hadis ravisinin hileli yollara başvurmaması gerektiğini de belirtmişlerdir.⁶⁸

Ücret karşılığında hadis rivayet eden raviler sadece yalancı hadis tacirleri arasından çıkmamıştır. Bu raviler arasında dürüstlüğü ile bilinen sika ve zabt sahibi muhaddisler de yer almaktadır. Sika ve zabt sahibi ravilerin ücret karşılığında hadis rivayet etmelerinin önemli bir gerekçesi vardır. Maddi imkanları olmayan fakir muhaddisler bazı meşakkatlere katlanarak tehlikeli ve zorlu yolculuklara çıkmış, hadis talep etmişlerdir. Hadis talep ederken yolda başlarına gelecek tehlikeleri göze alarak bu yolculuğu yapmışlardır. Çölün yakıcı ateşi, denizin dehşetli dalgaları onların bu yoldaki azmini kırmıyordu. Onlara göre ilim öğrenmek cihad, bu uğurda ölmek şehadet olacaktır.⁶⁹ Bu şekilde tüm zorluklara katlanarak hadis öğrenen muhaddislerden hadis alan diğer râvîler, rivayetleri hiçbir zorluk çekmeden son derece rahat bir şekilde alıp naklediyor ve kendilerini onlarla aynı seviyede görüyorlardı. Bu durumda olanlar için hadis rivayetinin ücretli bir şekilde yapılması gayet yerinde ve makul görüşlerdir. Bu faaliyetin bilhassa fakir muhaddisler için aşırı ücret istenmeden yapılmasının kabul edilebilir olduğunu söyleyebiliriz.

Ücret karşılığında hadis rivayeti fakir olan bazı muhaddislerin hadis rivayet ederken, bununla aynı zamanda geçimini sağladıkları görülmektedir. Bunların genel itibarıyla fakir olması da bunu göstermektedir. Bu sebeple ücretle hadis rivayetinin en önemli gerekçesinin fakirlik ve geçim sıkıntısı olduğu unutulmamalıdır. Bunun için ücretle hadis rivayetinin fakir muhaddisler için caiz olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim çok zorlu yollarla ve uzun yolculukların meşakkatlerine katlanarak hadis toplayan muhaddislerin, onlar gibi bu zorlukları görmeden kolay bir şekilde hadis alanlarla aynı statüde olmaları beklenemez. Dolayısıyla zorluklara katlanarak hadis toplayan fakir muhaddisler, ücret karşılığında hadis rivayet etmeyi meşru görmüşlerdir.⁷⁰ Ayrıca Kütüb-i Sitte müelliflerinden Buhârî, Müslim ve Nesâî gibi isimlerin de bazen ücret karşılığında hadis rivayet eden ravilerden hadis aldıkları görülmektedir. Örneğin Buhârî, ücretle hadis rivayetinde bulunduğu için tenkid edilen Ebû Nuaym'dan birçok hadis rivayet etmiştir.⁷¹ Bütün bu hususlara rağmen ücret karşılığında hadis rivayet etmeye sıcak bakan muhaddisler olmuşa da çoğunluğu, bu şekilde rivayette bulunanları eleştirmiş ve bu durumu kerih görmüştür.

Müctehid Zeydî âlimi Emir es-Sanânî (ö. 1182/1768), ücretle hadis rivayet edenlerin bu davranışlarının önüne geçmek için önemli bir tavsiyede bulunmuştur. Ona göre geçim sıkıntısı sebebiyle ücretle hadis rivayetini engelleyebilmek için devletin muhaddislere Beytü'l-Malden maaş bağlaması gerekir. Böylece muhtaç durumdaki muhaddisler hem hadis rivayetinde bulunacak hem de aldığı maaşla kendisinin ve bakmakla yükümlü olduklarının ihtiyacını gidermiş olacaktır. Bu da âlimler arasında ücretle hadis rivayetinin cevazı konusunda ihtilafa maruz bırakmayacak bir durum olurdu.⁷² Sanânî'nin bu önerisinin yerinde bir görüş olduğu görülmektedir. Neticede toplumun bir üyesi olan âlimler, toplumun diğer üyeleri gibi kendisinin ve ailesinin geçimini sağlamakla mükelleftir. Dolayısıyla ilimle meşgul olan bir âlimin de toplumun diğer üyeleri gibi çalışması, kendisinin ve ailesinin geçimini sağlaması gerekmektedir. Hal böyle olunca herhangi bir geliri olmayan ve bir yerde çalışıp geçimini sağlayamayan âlimler, ilimlerini ücret karşılığında nakledecek ve bununla geçimini sağlayacaktır.⁷³ Âlimlerin geçim derdine düşmemeleri için kendilerine devlet eliyle maaş bağlanması durumunda bunun önüne geçilebilecekti, ancak söz konusu dönemde bu durum çok nadir olmuştur. Hatta tasnif döneminden sonra hadis eğitimlerinin tamamen kurumsallaştığı ve Dârü'l-Hadislerin oluşturulduğu dönemlerde buralarda hadis tedrisatını yürüten hocalara, ilim tahsil eden talebelere, hadis ilminde büyük gayret sarf edenlere ve hadis kitaplarını ezberleyenlere devlet eliyle ücret ödenmiştir.⁷⁴ Neticede âlimler ya ilimle meşgul olmaları ya da geçimini sağlamak için bir yerde çalışmalarını gerekmektedir.⁷⁵ Çünkü herhangi maddi bir geliri olmayan bir insanın başkalarına el açmamak ve dilenmemek için çalışması gerekmektedir. Hadis âlimlerinden özellikle fakir olanlar da ilmi bırakmadıkları için olsa gerek hadis rivayeti karşılığında ücret almışlardır.

68 Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Müsâ eş-Şehrezûrî, *Ulûmu'l-Hadîs*, (ty. Mektebetü'l-Farâbî, 1984) 119.

69 Ahmed Emin, *Duha'l-İslam*, (Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2010) 2/72.

70 Subhî es-Salih *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, s. 47.

71 Buhari, "İlm", 39 (No: 112).

72 Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâîl es-San'ânî, *Tavzîhu'l-efkâr li-me'ânî tenkîhu'l-enzâr*, thk. Ebû Abdurrahman Salâh b. Muhammed, (Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417/1997) 2/154.

73 Tatar, *Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumunda Sosyo-Kültürel Etkenler*, 166.

74 Ahmet Çelebi, *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi*, çev. Ali Yardım, (İstanbul: Damla Yayınevi, 1976) 133; Selim Demirci, *Kriz Döneminde Hadis ve Yorum*, (Ankara: İlem Yayınları, 2020).

75 Nurullah Agitoğlu, *Hadis ve Bağlam*, (İstanbul: Kitabi Yayınevi, 2015) 183.

Muasır âlimlerden Subhî es-Sâlih (1926 – 1986) şu sözüyle bazı ravilerin birtakım şartlar doğrultusunda ücretle hadis rivayet edebileceğine işaret etmektedir: “Hadisleri para karşılığında satarak bu işin ticaretini yapanlar, bazen açık bir şekilde görülen aşırı hırslarına rağmen sürekli yalancı ve hadis uyduranlar arasından çıkmamıştır. Hatta bu tacirlerin çoğunluğu sika ve zapt sahibi kimselerden oluşmaktaydı. Hadis tacirlerinin de kendilerine göre bir felsefeleri vardı. Öyle ya nice meşakkatlere göğüs germişler, tehlikelere atılmışlar ve bu suretle talebu’l-hadis için seyahat etmişlerdi. Fakr-u zaruret onları mecbur kılmamıştı; yolda başlarına gelecek eziyetleri, tehlikeleri biliyorlardı. Çölün yakıcı ateşi, denizin korkunç dalgaları, evet bütün bunlar onların azmini kırmıyordu. Zira onların gönlünde ilim öğrenmenin cihad olduğu ve bu yolda ölen kimsenin şehid olarak öleceği inancı yerleşmişti. Halbuki bunlardan hadis alan diğer raviler, rivayet ve nakil vazifesini gayet rahat ve huzur içinde yapıyorlar, kendilerini ötekilerle aynı seviyede tutmak istemiyorlardı.”⁷⁶

Subhî es-Sâlih’in de belirtmiş olduğu gibi bazı âlimlere göre birçok zorluğa katlanarak ve elindeki tüm imkanları sarfederek hadis alan muhaddislerin bu hadisleri hiçbir zorluğa katlanmadan rahat bir şekilde başkalarına aktarmak, kendilerine haksızlık olarak addedilmekteydi. Bu sebeple o açık bir şekilde belirtmese de bu zorluklara katlanarak hadisleri alan alimlerin ücret karşılığında bu hadisleri rivayet edebileceğine dikkat çekmektedir. Bu husus da her muhaddisin ücret karşılığında hadis rivayet edebileceği anlamına gelmemektedir. Nitekim hadisleri elindeki imkanları sarfederek alan ve bu sebeple fakirleşenlerin bu hadisleri ücret karşılığında rivayet edebileceğini düşünmektedir. Subhî Sâlih’in dikkat çeken bir yönü de eserinde بائعي الحديث “Hadis Ticareti” kavramını kullanmasıdır. Nitekim klasik kaynaklarda böyle bir kavrama rastlanılmamıştır.

Tasnif döneminde hadis rivayetinin ücret alma gibi sadece maddi bir karşılık beklenerek yapılmadığı aynı zamanda başka menfaatler mukabilinde de yapıldığına dair bilgiler mevcuttur. Bunlar arasında hadis şeyhinin talebesine kendi ev ve diğer işlerini yaptırması gibi hususlar zikredilebilir. Hatîb el-Bağdâdî *el-Kifâye Fî İlmi’r-Rivâye* eserinde ücret veya herhangi bir şey karşılığında hadis rivayet etmekle ilgili iki müstakil başlık açmış, konu ile ilgili rivayetlere yer vermiştir. Hatîb’in naklettiği rivayetlere baktığımızda hadis rivayetinin sadece ücret karşılığında değil, muhaddislerin kendi işlerini yaptırması gibi başka menfaatler karşılığında da yapıldığını görmekteyiz.

Mezkûr rivayetlerden birine örnek verecek olursak Mücâhid’in (ö. 103/721) yanına hadis almak için gelen öğrencilerinden birisine “Git benim için şu işi yap sonra gel sana hadis rivayet edeyim” dediği nakledilmektedir.⁷⁷ Benzer bir örnek de Berâ b. Azîb’den şöyle nakledilmiştir: “Ebû Bekr (babam) Âzîb’den 13 dirhem karşılığında bir binek devesi satın aldı. Ardından Ebû Bekr, (babam) Âzîb’e “(Oğlun) Berâ’ya emret de devemi bana naklediversin” dedi. Âzîb “Hayır olmaz. Ancak sen ve Hz. Peygamber beraber Mekke’den Medine’ye yola çıktığımızda, müşrikler de sizi arıyorken ne yaptığınızı bize anlattırsan olur” dedi. Ebû Bekr hadisenin devamını aktardı.⁷⁸ Berâ Hz. Ebûbekir’den Hz. Peygamber ile beraber hicret yolculuğunu anlatması karşılığında oğlunu ona yardıma gönderme talebini kabul edeceğini belirtmişti.

4. Sünen’inden Hareketle Nesâî’nin Ücret Karşılığında Hadis Rivayet Eden Ravilere Yaklaşımı

İlmî ve fikrî tartışmaların doruğa çıktığı bir dönemde yaşayan Nesâî 15 yaşına kadar ilk eğitimini Küttâb’ta almıştır. Küçük yaşına rağmen Kur’an’ı ezberlemiş ardından gramer, kelam ve fıkıh gibi temel ilimleri Küttâb’da öğrenmiştir.⁷⁹ Nesâî doğup büyüdüğü beldesinin âlimlerinden ilim aldıktan sonra 15 yaşında ilk hadis yolculuğunu Belh⁸⁰ yakınındaki Bağlan köyüne mensup olan Kuteybe b. Saîd’e (ö. 240/855) yapmıştır. O, Kuteybe b. Saîd’in (ö. 240/855) yanına kaç yaşında gittiğini ve ne kadar kaldığını şöyle açıklamaktadır: *Hicri 230 yılında Kuteybe b. Saîd’e rihle için gittim. Yanında bir yıl iki ay kaldım.*⁸¹ Kuteybe b. Saîd tariki, âlî isnad bakımından Nesâî’nin *Sünen*’inde geçen en kısa tarihlerden birisidir. Bu da Nesâî’nin daha küçük yaşta ilme başladığının bir göstergesidir. Nesâî sonrasında Merv, Nisabur, Hicaz, Cezîre, Kudüs ve Dimaşk’a yolculuk yapmış, hayatı boyunca rihle halinde olmuştur.⁸²

76 Subhî es-Sâlih, *Ulûmu’l-hadis ve mutalahuh*, 62-67; Subhî es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, 47.

77 Hatîb, *el-Kifâye*, 175.

78 Buhari, “Fedâilu Ashab”, 2 (H. No: 3652); Müslim, “Zühd ve Rekâik”, 19, (H. No: 75).

79 Hâdî b. Muhammed Rûşû, *el-İmâmu’n-Nesâî ve Menhecuhû fi’s-Sünen*, (Tunus: Dâru Sahnûn, 1437/2016) 48.

80 Horasan bölgesinin bir kenti.

81 Ebû’s-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *Câmi’u’l-usûl li-ehâdisi’r-resûl*, thk. Abdulkâdir el-Arnaût-Beşîr Uyûn, (Dimaşk: Mektebetu Dâru’l-Beyan, 1389/1969) 1/115; Ebu’l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fî-târîh*, thk. Ömer Abdulselam Tedmîrî, (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l Arabî, 1418/1997) 6/152; Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 1/23; Zehebî, *Siyer*, 14/125; Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi, *Tabakâtü’s-şâfiyyeti’l-kübrâ*, thk. Ahmed Ömer Haşim, (Beyrut: Mektebetu’s-Sekâfetu’d-Dîniyye, 1413/1993) 2/83; İbn Hacer, *Tehzîbu’l-tehzîb*, 1/36; Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *Hasâisü Emîru’l-Mü’minîn Ali ibn Ebi Tâlib*, thk. Ahmed Mîrin el-Belûşî, (Kuveyt: Mektebetu’l-Muallâ, 1406/1986) 6.

82 Tatar, *Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumunda Sosyo-Kültürel Etkenler*, 249.

Nesâî'nin içinde yaşadığı toplumun yanlış olduğunu düşündüğü görüşlerine karşı çıkan ve bu sebeple reddiye yazan bir özelliği bulunmaktadır. Zira onun yanlış olarak gördüğü davranışlara karşı çıktığı ve hiç taviz vermediği kaydedilmektedir. Mesela Dımaşk'ta insanların Hz. Ali'ye karşı olumsuz tavır sergilediklerini görünce Hz. Ali'nin faziletleri ile ilgili rivayetleri topladığı *Hasâisu Ali* (Ali'nin Özellikleri) kitabını telif etti. Ayrıca Mısır'da iken Bizanslılar Müslümanları esir alınca Mısır emirini onlarla savaşmaya teşvik etmiş kendisi de ordu içinde savaşmaya gitmiştir.⁸³ Keza devletin yanlış gördüğü bazı uygulamaları da açıkça söyleyerek buna karşı çıktığı da kaydedilen rivayetler arasında yer alır. Onun karşı çıktığı hususlardan birisi de ücret mukabilinde hadislerin rivayet edilmesidir. Nesâî'nin ücretle hadis rivayet edenlere karşı çıktığı hususu *Sünen*'indeki rivayetlerden anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra bazı klasik kaynaklarda da Nesâî'nin bu tür ravileri eleştirdiği kaydedilmektedir. Mesela talebesi İbnü's-Sünnî Nesâî'nin hadis rivayet ettiği herkesten bir şey alan, hatta sadece bir su tası olan fakir birine bile hadis rivayet ettiği için elindeki su tasını alan Alî b. Abdulazîz el-Begavî'yi bu davranışından dolayı kınadığını ve ona beddua ettiğini bildirmektedir.⁸⁴ Bu husus Nesâî'nin herhangi bir ücret veya menfaat karşılığında hadis rivayet edenlere gösterdiği tavrı gözler önüne sermektedir.

Nesâî'nin Kütüb-i Sitte eserlerine dahil edilen en önemli eserinin *Sünenü's-Suğrâ* olduğu nakledilmektedir. Nesâî *Sünen*'ini telif ederken içinde yaşadığı dönemin ilmî ve fikrî yapısını da yansıtmıştır. Nitekim ona göre ücretle hadis rivayet edenlerden de hadis alınmaz. Bu ravilerin bidat ehli olup olmadığı hususunda da bilgi vermez. Çünkü bidat ehli mezheplere mensup olan ravilerden hadis aldığı gibi ücretle hadis alan ravilere karşı çıktığı halde onlardan hadis aldığı da görülmektedir.

Nesâî, *Sünen*'inin bazı bölümlerinde ücret mukabilinde hadis rivayet eden ravilerden hadis alırken bazı bölümlerde de onlardan nakilde bulunmamıştır. Bu ravilerden birisi de Ali b. Abdulaziz el-Begavî'dir (ö. 286/899). Nesâî, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın (ö. 224/838) *Garîbü'l-hadîs*, *Kitâbü'l-Hayz* ve *Kitâbü't-Tahûr* adlı eserlerini rivayet eden ve nüshası günümüze ulaşmamış olan büyük bir *Müsned* eser telif eden Begavî'den hadis almaktan kaçınmıştır. Begavî fakir ve maddi durumu olmayan bir muhaddisti. O, sadece ilimle meşgul olduğu ve herhangi bir kazancı olmadığı için ücret karşılığında hadis rivayet ettiğini söyleyerek kendisini savunmuştur. Nesâî onu eleştirmiş ve ondan herhangi bir hadis rivayet etmemiştir.⁸⁵ Begavî fakir ve muhtaç biri olduğunu belirtmiş, alimler de onun bu mazeretini kabul etmiş ve ücret almasına rağmen ondan hadis rivayet etmişlerdir. Hatta Dârekutnî onun için sika ve me'mûn, İbn Ebû Hâtim de sadûk demiştir.⁸⁶ Ancak Nesâî, Begavî'nin bu mazeretini kabul etmemiş, ücret karşılığında hadis rivayet etmesinin onun adaletine ve mürûetine zarar verdiğini düşünmüştür. Nesâî muhtemelen Begavî'nin mal hırsı için aşırıya gittiğini, peygamberlerin varisleri olan alimlerin mal düşkünü ve mal toplamak için uğraşan kimseler olmaması gerektiğini düşünmüştür.⁸⁷

Nesâî'nin Begavî'ye karşı tavrı, onun tamamen ücretle hadis rivayet edenlerden hadis almadığını gösterse de durum böyle değildir. Zira Nesâî, Begavî gibi mazereti olanlara tolerans sağlamazken bu durumda olan yani ücretle hadis rivayet eden başka ravilerden hadis aldığı görülmektedir. Bu ravilerden birisi de Ebu Nuaym Fadl b. Dukeyn'dir (ö. 219/834). Ebû Nuaym ücretle hadis rivayet ettiği halde alimler nezdinde itibar görmüş "Emîrül-Mü'minîn Fi'l-Hadîs" ünvanıyla anılmış bir muhaddistir. Onun ulema nezdinde bu denli şöhret kazanmasında, A'meş (ö. 148/765), Ebû Hanife, Şu'be b. el-Haccâc (ö. 160/776), Süfyan es-Sevrî (ö. 161/778) ve Mâlik b. Enes gibi devrinin önemli alimlerine talebelik etmiş olması ve talebeleri arasında, es-*Saḥîh*'inde kendisinden 175 hadis rivayette bulunan Buhârî'nin yer alması etkili olmuştur. Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye gibi gibi âlimler de onun yanında ilim öğrenmişlerdir. Abdullah b. Mübârek (ö. 181/797), Ebû Nuaym'ın rivayetlerinin yer aldığı eserleri incelediklerinde bu eserlerden daha sahih hadis kitabı görmediğini belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel Ebû Nuaym'ın zeki, titiz ve güvenilir bir muhaddis olduğunu belirtmiştir. Yahyâ b. Maîn de hayatında Ebû Nuaym ve Affân b. Müslim'den daha güvenilir birini görmediğini söylemiştir. Mihne'de Kur'an'ın mahluk olduğunu söylemeyince baskıya maruz kalmış, Şiilikle itham edilmiş ve kendisine bağlı Dükeyniye denilen bir grubun olduğu ifade edilmiştir.⁸⁸

83 Ebu'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin, *Târihu Dımaşk*, thk. Amr b. Gurâme, (ty: Dâru'l-Fikr, 1416/1995) 71/174-175; Zehebî, *Siyer*, 14/131-132.

84 Muhammed b. Abdulganî el-Bağdâdî Ebûbekr, *et-Takyid li-ma'rifeti ruvâtu's-sünen ve'l-mesânid*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1408/1987) 409.

85 İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, 758; Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffâz*, thk. Zekeriyya Umeyrat, (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1998) 2/147; İ. Lütfi Çakan, "Begavî, Ali b. Abdülaziz", *DİA*, 5/339.

86 Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, 3/143.

87 Hâdi b. Muhammed, *İmamu'n-Nesâî*, 263.

88 M. Yaşar Kandemir, "Ebû Nuaym Fazl b. Dukeyn", *DİA*, 10/200-201.

Ali b. Haşrem Ebû Nuaym'ın kendisine “Evimde (bakmakla yükümlü olduğum) 13 kişi olduğu ve bir ekmek bulunmadığı halde hadis rivayeti karşılığında ücret aldığım için beni ayıplıyorlar” dediğini bildirmiştir.⁸⁹ Nesâî, *Sünen*'inde yedi yerde Ebû Nuaym'dan hadis rivayet etmiştir.⁹⁰ Naklettiği hadisler ise farklı bölümlerde yer almaktadır. Ondan hadis rivayet ettiği yerlerde “Ebu Nuaym” künyesini bir defa kullanmış daha çok asıl adı “Fazl b. Dukeyn” ismini kullanmıştır.⁹¹

Nesâî'nin *Sünen*'inde hadisine yer verdiği ve ücret karşılığında hadis rivayetinde bulunan bir diğer ravi de Yâkûb b. İbrahim ed-Devrâkî'dir (ö. 252/866). Bağdat'ta doğup orada Veki' b. Cerrah (ö. 197/812), Süfyan b. Uyeyne (ö. 198/814), Abdurrahman b. Mehdi (ö. 198/813), Yahyâ b. Maîn, ve gibi devrin önemli alimlerinden ilim öğrenen Devrâkî (ö. 246/860), Kütüb-i Sitte alimleri, Ebû Zür'a er-Razi, Ebû Hatim er-Râzî, Yahyâ b. Saîd gibi alimlere hocalık yapmıştır.⁹² Kendi devrinde Irak bölgesinde çokça hadis rivayet ettiği belirtilen Devrâkî, Nesâî, İbn Hibban, Hatîb el-Bağdâdî ve Zehebî tarafından güvenilir olarak nitelendirilmiştir. Kaynaklarda bir *Müsned* eseri tasnif ettiği bu sebeple “Sahibu'l-Müsned” şeklinde de nitelendirildiği görülmektedir.⁹³ Nesâî, *Sünen*'inin birçok bölümünde Yâkûb b. İbrahim'in hadislerine yer vermiştir.

Nesâî Ebû Nuaym ile Yâkûb b. İbrahim ed-Devrâkî gibi ravilerden hadis rivayet ettiği gibi onların ücretle hadis rivayet eden raviler olduklarını bizatihi belirtmiştir. Örneğin “Taharet” bölümünde Yâkûb b. İbrahim'den naklen Ebû Hureyre yolu ile Hz. Peygamber'den rivayet ettiği “Hiçbiriniz durgun suya idrar yapıp sonra oradan abdest almasın”⁹⁴ hadisinden sonra, Yâkûb b. İbrahim'in bu hadisi bir dinar karşılığında rivayet ettiğini söylemiştir.⁹⁵

Nesâî ücretle hadis rivayetinde bulunan ve Dımaşk'ın hadis alimlerinden biri olan Hişâm b. Ammâr b. Nusayr es-Sülemî'nin (ö. 245/860) rivayetini de *Sünen*'ine almıştır. Hem kıraat hem de hadis alimi olan ve “Dımaşk'ın hatibi, mukriî, fakihî, muhaddisi” şeklinde nitelenen Hişâm b. Ammar, Dımaşk'ın Ümeyye Camiinde hatiplik yapmıştır.⁹⁶ Buhârî *Sahih*'inde, Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce *Sünen*'lerinde ondan hadis nakletmişlerdir. İclî (ö. 261/875) ve Yahyâ b. Maîn onun sika olduğunu söylerken Nesâî, onun için “la be'se bihi” (zararı yok) demiştir.⁹⁷

Hişâm b. Ammâr'ın rivayet ettiği hadisleri içeren her iki sayfası için bir dirhem aldığı nakledilmektedir. Muhammed b. Müslim er-Râzî'nin (ö. 270/884) onun için “bir süre Hişâm'ın hadislerini almamaya karar verdim. Zira o hadisleri satan birisidir” dediği kaydedilmiştir.⁹⁸ Buna rağmen Nesâî *Sünen*'inin farklı bölümlerinde 14'e yakın yerde ondan hadis rivayet etmiştir.⁹⁹ Ebû Dâvûd, Hişâm'ın aslı olmayan 400'den fazla hadis naklettiğini belirtmiştir. Hişâm b. Ammâr hadis rivayeti karşılığında ücret aldığı için tenkid edilmiş, hatta hadis metinlerinin yoğunluk durumuna göre fiyat değiştirdiği iddia edilmiş, bu sebeple bazı ravilerin onun hadislerini nakletmekten vazgeçtikleri söylenmiştir. Zehebî de ihtiyacı olmadığı halde bu şekilde davranmasını eleştirmiştir.¹⁰⁰ Ancak sonrasında bu tutumundan vazgeçtiği kaydedilmektedir.¹⁰¹

Klasik kaynaklara bakıldığında bazı muhaddisler genel itibarıyla çok muhtaç oldukları için mazerete binaen ücret karşılığında hadis rivayet etmişlerdir. Çoğunluğunun bunu keyfi olarak yapmadıkları görülmektedir. Dolayısıyla âlimlerin geneli bu durumda olan raviler için ücret almalarını ruhsat olarak kabul etmişlerdir. Nesâî'nin *Sünen*'ine Ebû Nuaym gibi mazereti olup ruhsata tabi olan fakir ravilerden hadis aldığı görülmektedir. Ancak Beğâvî'nin riva-

89 Zehebî, *Siyer*, 10/152.

90 Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî. *Sünenü's-Suğrâ*, thk. Abdulfettah Ebû Gudde, (Haleb: Mektebetu'l-Matbûatu'l-İslâmiyye, 1406/1986) “Mevâkit”, 11 (No: 521); “Tatbîk”, 84 (No: 1150); “Tatbîk”, 101 (No: 1179); “Siyam”, 40 (2220); “Hac”, 192, (No: 3013); “Zînet”, 110 (No: 5362); “İstiaze”, 60 (No: 5546).

91 Nesâî, “Hac”, 192 (No: 3013).

92 Selman Başaran, “Devrâkî, Yâkub b. İbrahim”, *DİA*, 9/248.

93 Zehebî, *Siyer*, 12/141-144; Hatîb, *Tarihu Bağdâd*, 14/277-280; Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1410/1990) 7/360.

94 Buhari, “Vudû” 73 (No: 239); Ebû Dâvûd, “Taharet”, 36; Nesâî, “Taharet”, 4 (No: 57).

95 Nesâî, “Taharet”, 46 (No: 57).

96 Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl*, 4/302.

97 Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-İclî, *Ma'rifetü's-sikât min ricâli ehli'l-'ilm ve'l-hadis ve mine'd-du'afâ' ve zikru mezâhibihim ve ahbârihim*, thk Abdualîm Abdulazîm el-Büstî, (Medine: Mektebetu'd-Dâr, 1405/1985) 459.

98 Zehebî, *Mi'zânu'l-i'tidâl*, 4/303.

99 Bk. Nesâî, “Taharet”, 134 (No: 203); “Hayız”, 2 (No: 352); “İftitah”, 29 (No:928); “Tatbik”, 80 (No:1146); “Kıyamu'l-Leyl ve Tata-vu'u'n-Nehâr”, 60 (No:1779); “Zekat”, 86 (No: 2603); “Müzara'a”, 2 (No: 3892, 3931, 3940); “Buyû”, 30 (No: 4545), 41 (No:4573, 4574), 104 (No:4712); “Eşribe”, 25 (No: 5628).

100 Zehebî, *Siyer*, 11/426.

101 Tayyar Altıkulaç, “Hişâm b. Ammâr”, *DİA*, 13/151.

yetlerini kabul etmediği ve ona karşı tavır gösterdiği görülmektedir. Zira Nesâî'ye göre Beğavî, bu konuda aşırıya kaçmış, ihtiyacını giderdiği halde bu ruhsatı suistimal etmiştir. Taki bununla İslam ahlakından ayrılmıştır. Nesâî onun mürüvvetini ve rivayetlerini eleştirmiş, âlî isnada sahip bir ravi olduğu halde hadislerini almamıştır.¹⁰²

Yukarıdaki bilgilerden anlaşıldığına göre Nesâî'ye göre ravilerde bulunması gereken şartlardan birisi de hadis rivayeti karşılığında ücret almamaktır. Nesâî bu tavrını hadis rivayeti karşılığında ücret almasına ruhsat verilen Begavî için koymuş, onun için bu ruhsatı kabul etmemiş ve ondan hadis almamıştır. Nesâî'nin ücretle hadis rivayet eden ravilere karşı sert tutumunu uygulamadığı görülmektedir. Nitekim o bu hususu eleştirdiği halde ücretle hadis rivayet eden başka ravilerden hadis almış ve *Sünen*'inde bu ravilere yer vermiştir. Bu husus da onun belirlediği bazı şartlara uymadığını göstermektedir.

Konu ile yakın ilgisinden dolayı İmam Nesâî hakkında önemli bir konuya değinmek istiyoruz. Bazı kesimler tarafından Nesâî'nin *Sünenü'l-Kübrâ* eserini telif ettikten sonra Remle emirine ücret karşılığında verdiği iddia edilmektedir. Ancak yapılan araştırmalar neticesinde¹⁰³ bunların delilsiz iddialar olduğu tespit edilmiştir. Zira klasik tarih ve rical kitaplarının çoğunda Nesâî'nin *Sünenü'l-Kübrâ* eserini Remle emirine hediye ettiği geçmektedir. Ardından Remle emirinin sahih olanları ayırmasını isteyince o da *Sünenü's-Suğrâ*'yı telif etmiştir.¹⁰⁴

Nesâî ile Remle emiri arasında geçen bu hususa değinen Ahmed b. Mahbûb er-Remlî, mezkûr hadisseyi Nesâî'den bizzat duyup şöyle nakletmiştir: “Nesâî *Sünenü'l-Kübrâ*'yı telif ettikten bir müddet sonra Mısır'a rihle için gitmiş Filistin'den geçmiş oradan Remle beldesine gitmiştir. Telif ettiği *Sünenü'l-Kübrâ* eserinin bir nüshasını Remle emirine hediye edince emir kendisine ‘*Sünen*'deki tüm hadisler sahih midir?’ diye sordu. O da ‘Hayır’ cevabını verdi. Emir ‘Sahihleri ondan ayır’ dedi. Nesâî de *Sünenü'l-Kübrâ*'dan ayrı olarak *Sünenü's-Suğrâ*'yı telif etti.”¹⁰⁵ Mezkûr hadisede Nesâî'nin *Sünen*'i ücret karşılığında telif ettiği veya emire sattığı ile ilgili herhangi bir söz geçmediği gibi buna işaret eden herhangi bir emare de tespit edilememiştir. Hediyeleşmenin toplumların çoğunda kültürel kaynaşma aracı olduğu ve İslam dininde ayrı bir yerinin olduğu göz önüne alınarak kaynakların çoğunda Nesâî'nin *Sünenü'l-Kübrâ*'yı emire hediye ettiği geçmekte bu da ücret karşılığında vermediği ihtimal dahilindedir.¹⁰⁶ Nitekim tarihten günümüze kadar hediye için para karşılığında verilmediği bilinen bir husustur. Bunun yanı sıra Nesâî'nin ücret karşılığında hadis rivayet eden ravilere karşı gösterdiği tavır da onun eserini herhangi bir ücret karşılığında satmadığı ihtimalini güçlendirmektedir.

102 Zehebî, *Siyer*, 13/ 348; İbn Hacer, *Lisânu'l-mîzan*, 3/559; Tatar, *Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumunda Sosyo-Kültürel Etkenler*, 281.

103 Tespitler için bkz. Tatar, *Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumunda Sosyo-Kültürel Etkenler*, 275.

104 Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfîî, *Tedribu'r-râvî fi şerhi takrîbi'n-Nevevî*, (Beyrut: Müessesetu'r-Reyyân, 2009) 1/102; Tâhir b. Muhammed Sâlih b. Ahmed es-Sem'ûnî el-Hasenî el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar ilâ usûli'l-eser*, thk Abdulfettah Ebû Gudde, (Haleb: Mektebetu'l-Matbûatu'l-İslamiyye, 1995) 230.

105 Ebû Yâsîr Muhammed b. Matar b. Osman ez-Zehrânî, *Tedvînu's-sünnetü'n-nebeviyye neş'etuhu ve tatavvuruhû mine'l-karni'l-evvel ilâ nihâyeti karni't-tâsî'l-hicrî*, (Riyad: Dâru'l-Hicre, 1417/1996) 141.

106 Tatar, *Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumunda Sosyo-Kültürel Etkenler*, 331.

Sonuç

İslam dininin ilim, eğitim ve öğretime verdiği öneme işaret eden çok sayıda ayet ve hadis bulunmaktadır. Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de ilimle meşgul olmayı teşvik etmiş Hz. Peygamber de hadisleri ile ilmin önemine işaret etmiştir. Sahabe dönemine baktığımızda gerek Suffe ehli olsun gerekse de muhtelif bölgelere yerleşen sahabe olsun onlar, Hz. Peygamber'den öğrenmiş oldukları bilgileri kendilerinden sonraki nesillere ulaştırmak için emek vermiş ve ilmi muhafaza etmişlerdir. Tabiîn döneminde de hadisler hem nakledilmiş hem de kayıt altına alınmaya devam etmiştir.

Muhaddisler, hadisleri sonraki nesillere ulaştırmak için gerekli titizliği göstermiş ve rivayete engel olan hususları ortaya çıkarmışlardır. Nitekim bir cerh sebebi olarak görülen bu engellerden birisi de hadis rivayeti karşılığında ücret almak olmuştur. Söz konusu mesele hakkında bu çalışmada varmış olduğumuz önemli bazı tespit ve sonuçlar bulunmaktadır. Öncelikle ücretle hadis rivayetinin kısmen II. asırda başladığı III. asırda ise yoğun hale geldiği görülmektedir. Tasnif döneminde ilmin geniş çevrelere ulaşması, Müslümanların değişik sosyo-kültürel yapılarla karşılaşması ve ekonomik olarak geçim sıkıntılarının başlaması, hadislerin nadir de olsa ücret karşılığında rivayet edilmesine sebep olmuştur. Bu dönemde ücretle hadis rivayetini kabul edenler ve etmeyenler şeklinde iki grubun olduğu görülmektedir. Ücret karşılığında hadis rivayetini kabul etmeyenler daha çok "Allah'ın kitabı karşılığında alınan ücret, ücretlerin en helal olanıdır" hadisine dayanarak bunun uygun olmadığını belirtmişlerdir. Bu görüşe sahip olanlar hadis rivayeti karşılığında ücret almayı cerh sebebi saymış ve böyle ravilerden hadis almamışlardır.

Ücret karşılığında hadis rivayet edilebileceğini savunanların görüşleri de muhaddisin bin bir zorlukla, bütün maddi varlıklarını sarf ederek aldıkları hadisleri hiçbir zorluk çekmeden başkalarına doğrudan aktarmanın kendilerine haksızlık olduğunu düşünmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu görüşün altında yatan ikinci bir sebep de muhaddislerin hadis rivayeti ve ilimle uğraşmaları, onların geçimlerini sağlayacak başka işlerde çalışmalarına engel olmuş, bu da fakirleşmelerine sebep olmuştur. Dolayısıyla başta kendi geçimlerini sağlamak için hadis rivayetinin ücret karşılığında rivayet edilebileceğini savunmuşlardır. Ancak tespit edilen önemli bir sonuç da şudur ki Nesâî gibi ücretle hadis rivayetini kabul etmediği halde böyle ravilerden hadis rivayet edip eserine kaydedenlerin varlığıdır. Bu sebeple Nesâî bu iki grup içerisinde zikredilebilir.

Nesâî, Ali b. Abdulaziz el-Begâvî ile Ebû Nuaym Fadl b. Dukeyn'i ücretle hadis almakla suçlamış bunlar arasında Begâvî'yi sert bir şekilde eleştirip ondan hadis almazken Ebû Nuaym'den hadis almış ve *Sünen*'inde rivayet etmiştir. Ancak her iki raviye bakıldığında ikisinin de fakir olmaları, herhangi maddi bir gelirlerinin olmaması sebebiyle ücret aldıkları görülmektedir. Ayrıca her iki ravi de cerh ve ta'dil alimlerin genel itibarıyla sika kabul edilmişlerdir. Netice itibarıyla Nesâî'nin aynı sebepten ta'n ettiği iki kişi arasında birisinden hadis alıp diğerinden hadis almamasının tek sebebinin ücret alması olmadığı sonucuna varılabilir. Genel olarak ücretle hadis rivayetinin tasnif döneminde yapıldığı göz önüne alındığında bu dönemde ücretle hadis rivayetini kabul etmeyen alimler, bu ravileri cerh ettikleri halde hadislerini rivayet edip eserlerine almışlardır. Bunun en açık örneğini Nesâî'nin *Sünen*'inde görmek mümkündür.

Kaynakça

- Abdülkâdir b. Muhammed b. Muhammed b. Nasrullah b. Sâlim b. Ebi'l-Vefâ el-Kuraşî. *Cevâhirü'l-madiyye fi tabakâti'l-Hanefiyye*. Riyad: Dâru'l-Âsime, 1412.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed Şeybânî Ahmed. *el-Müsned*. thk. Ahmed Muhammed Şakir, Hamza ez-Zîn, Kahire: Dâru'l-Hadis, 1995/1416.
- Agitoğlu, Nurullah. *Hadis ve Bağlam*. İstanbul: Kitabı Yayınevi, 2015.
- Akaslan, Yaşar. "Ashab-ı Suffe'nin Kur'an ve Kırâat Tarihine Katkıları". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 53 (2022), 757-782.
- Aydemir, Selahattin. "Hadis Rivâyeti ve Öğretimi Karşılığında Ücret Alma Hakkında Bazı Mülâhazalar". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20 (Eylül 2020).
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî. *Sahihu'l-Buhârî*. thk. Mahmûd Muhammed Nassâr, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1430/2009.
- Çelebi, Ahmet. *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi*. çev. Ali Yardım, İstanbul: Damla Yayınevi, 1976.
- Çetin, Abdurrahman. "Ücretle Kur'an Okuma ve Öğretme Meselesi". *Uludağ Üniversitesi Dergisi*, 5 (1993).
- Demirci, Selim. *Kriz Döneminde Hadis ve Yorum*. Ankara: İlem Yayınları, 2020.
- Dihlevî, Abdülazîz b. Şâh Veliyyillâh Ahmed b. Abdirrahîm el-Ömerî el-Fârûkî. *Bustânü'l-Muhaddisîn*. çev. Ali Osman Koçkuzu, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Ebû Dâvûd, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünenü Ebû Dâvûd*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Beyrut: Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut ts.
- Emîn, Ahmed. *Duha'l-İslam*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2010.
- Geylânî, es-Seyyîd Münâzır Ahsen el-Geylânî. *Tedvînu'l-Hadis*. Arapçaya çev. Doktor Abdurrezzak İskender, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2000.
- Hâdî b. Muhammed Rüşû. *el-İmâmu'n-Nesâi ve Menhecuhû fi's-Sünen*. Tunus: Dâru Sahnûn, 1437/2016.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî. *el-Câmi' li-ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'*. thk. Mahmûd Tahhân, Riyad: Mektebetu'l-Meârif, 1403/1983.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî. *Târîhu Bağdâd*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, trs.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî. *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye*. thk. İbrahim Hamdi el-Medenî, Medine: Mektebetu'l-İlmiyye, ts.
- İbn Abdülberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî. *Câmi'u beyâni'l-İlm* çev. Mahmud Varhan, Ali Yücel, İstanbul: Karınca Yayınları, 2015.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin, *Târîhu Dımaşk*, thk. Amr b. Gurâme, ty: Dâru'l-Fikr, 1416/1995.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî İbnü'l-Cevzî. *el-Muntazam fi târihi'lümem ve'l-mülük*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1412/1992.
- İbnü'l-Esir, Ebû's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esirüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *Câmi'u'l-usûl li-ehâdisi'r-resûl*. thk. Abdülkâdir el-Arnaût-Beşîr Uyûn, Dımaşk: Mektebetu Dâru'l-Beyan, 1389/1969.
- İbnü'l-Esir, Ebu'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil fi't-târih*. thk. Ömer Abdulselem Tedmîrî, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l Arabî, 1418/1997.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, Beyrut: Dâru'l-Mârif, 1379.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Lisânü'l-Mizân*. Beyrut: Müessesesü'l-A'lemî li'l-Matbûât, 1406/1986.
- İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebna'i'z-zamân mimmâ sebete bi'n-nakl evi's-semâ' ev esbetehü'l-ayân*. thk. İhsan Abbas Beyrut: Daru's-Sadr, 1415/1994.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî, *Ulûmu'l-Hadis*, ty. Mektebetu'l-Farâbî, 1984.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtîb el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1410/1990.
- İclî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-İclî. *Ma'rifetü's-sikât min ricâli ehli'l-ilm ve'l-hadis ve mine'd-du'afâ' ve zikru mezâhibihim ve ahbârihim*. thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Büstî, Medine: Mektebetu'd-Dâr, 1405/1985.
- Kanarya, Bayram. *Sure ve Ayetlerin Faziletleri -Hadis İlmi Bağlamında Bir İnceleme*, Ankara: Fecr Yayınları, 2021.
- Kanbaş, Mahmut Sami Kanbaş. *İlk Üç Asırda Muhaddislerin Meslekleri ve Geçim Kaynakları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

- Kettânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs el-Kettânî el-Hasenî. *er-Risâletü'l-müstetrafe li-beyâni meşhûri kütûbi's-sünneti'l-müşerrefe*. çev. Yusuf Özbek, İstanbul: İz Yayıncılık, 1994.
- Muhammed b. Abdulganî el-Bağdâdî Ebûbekr, *et-Takyîd li-ma'rifeti ruvâtu's-sünen ve'l-mesânîd*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1408/1987.
- Müslim b. el-Haccâc, Müslim b. Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Müsnedü's-Sahîhu'l-Muhtasar Bi Nakli'l-Adli 'an Adli 'an Rasûlillahi Sallallahu Aleyhi ve Sellem (el-Câmiu's-Sahîh)*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî Beyrut: Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, trs.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî. *es-Sünen*. thk. Ahmed Muhammed Şakir, Mısır: Matbaatu Mustafa el-Halebî, 1395/1975.
- Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî. *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim Mısır: Hey'etu'l-Misriyye, 1394/1974.
- Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf el-Mizzî. *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1400/1980.
- el-Maarrî, Ebû Hafs Zeynüddîn Ömer b. el-Muzaffer b. Ömer el-Bekrî el-Kureşî el-Maarrî. *Târîhu İbnü'l-Verdî*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417/1996.
- Mevsilî, Ebû Ya'lâ Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî. *el-'Udde fi usûli'l-fikh*. thk. Ahmed b. Ali b. Seyrû'l-Mübârekî Suud: Câmiatu'l-Melik Muhammed b. Suûd, 1410/1990.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî. *Hasâisü Emîru'l-Mü'minîn Ali ibn Ebî Tâlib*. thk. Ahmed Mîrin el-Belûşî, Kuveyt: Mektebetü'l-Muallâ, 1406/1986.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî. *Sünenü's-Suğrâ*, thk. Abdulfettah Ebû Gudde, Haleb: Mektebetü'l-Matbûatu'l-İslâmiyye, 9 Cilt, 1406/1986.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lügât*. thk. Mustafa Abdulkadir Atâ, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî. *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lügât*. thk. Mustafa Abdulkadir Atâ, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Nüreddin İtr. *Menhecü'n-nakd fi ulûmi'l-hadîs*. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1418/1997.
- Özçelik, Fikret. *Hadis Usûlünde Râvi Değerlendirme Metodu-İbn Ebî Hâtim Örneği-*. İstanbul: Nida Akademi 2021.
- Özçelik, Fikret. “*Cerh-Ta'dilde Rivayetlerin Muârazası: Hammâd b. Seleme'nin Kays b. Sa'd Rivayeti Özelinde*”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 20/1 (Haziran, 2020).
- Özmen, Ramazan. *Hanbelî Usulcülerin Hadis Metodolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- San'ânî, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâil es-San'ânî, *Tavzîhu'l-efkâr li-me'ânî tenkîhu'l-enzâr*, thk. Ebû Abdurrahman Salâh b. Muhammed, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417/1997.
- Subhî es-Sâlih, Subhî b. İbrâhîm es-Sâlih el-Lübnânî. *Ulûmu'l-hadîs ve mutalahuh*. Beyrut: Dâru'l-Melâyîn, 1984.
- Subhî es-Sâlih. *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*. İstanbul: MÜİFV Yayınları, 2016.
- Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî. *Tabakâtu'l-huffâz*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1403/1982.
- Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *Tedribü'r-râvî fi şerhi takribî'n-Nevevî*, Beyrut: Müessesetu'r-Reyyân, 2009.
- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî. *Tabakâtü's-şâfiyyeti'l-kubrâ*. thk. Ahmed Ömer Haşim, Beyrut: Mektebetü's-Sekâfetu'd-Diniyye, 1413/1993.
- Tâhir el-Cezâiri, Tâhir b. Muhammed Sâlih b. Ahmed es-Sem'ûnî el-Hasenî el-Cezâiri, *Tevcîhü'n-nazar ilâ usûli'l-eser*, thk Abdulfettah Ebû Gudde, Haleb: Mektebetü'l-Matbûatu'l-İslamiyye, 1995.
- Tatar, Veli. *Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumunda Sosyo-Kültürel Etkenler (Nesâî'nin Sünen'i Örneği)*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. thk. Şuayb el-Arnaût, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1405/1985.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî. *Tezkiretu'l-Huffâz*. thk. Zekeriyâ Umeyrat, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî. *el-'İber fi haberi men ğaber*. thk. Ebû Hâcer Muhammed es-Sâid b. Besyûnî, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Zehrânî, Ebû Yâsir Muhammed b. Matar b. Osman ez-Zehrânî. *Tedvinü's-sünnetü'n-nebeviyye neş'etuhu ve tatavvuruhü mine'l-karni'l-evvel ilâ nihâyeti karni't-tâsî'l-hicrî*. Riyad: Dâru'l-Hicre, 1417/1996.

EXTENDED ABSTRACT

There are many verses in the Qur'an that encourage seeking knowledge. Prophet Muhammad, as the second fundamental source of Islam, emphasized the importance of education and teaching in his hadiths. During the periods of the Companions and the Successors (Tabi'in), the Muhaddiths preserved the hadiths they learned from Prophet Muhammad and endeavored to transmit them reliably to the subsequent generations. They considered this activity as a form of worship. They took the necessary precautions and laid the foundation for branches of knowledge such as criticism and authentication (cerh-ta'dil). Moreover, they showed the required meticulousness and regarded it as an act of worship. To ensure the reliable transmission of hadiths to future generations and to distinguish between authentic, weak, and fabricated narrations, they thoroughly examined the status of narrators in the chain of transmission through the study of criticism and authentication, thereby maintaining the rigor of narration. Therefore, the conditions of criticism and authentication were examined for the narrators who transmitted the hadiths, and efforts were made to determine the authenticity of the hadiths.

In order to accurately determine and transmit the hadiths, which are the second source of the Islamic religion, the reliability and integrity of the narrators who transmitted the hadiths were examined primarily through justice and memory. The qualities that make a narrator trustworthy or untrustworthy were assessed according to the criteria established by the meticulous scholars. Therefore, the scholars of hadith established a systematic criticism system to ascertain the authenticity and reliability of a hadith. Thus, the qualities that could undermine the social status and credibility of a narrator were brought to light, and the hadiths narrated by such individuals were categorized as weak.

One of the obstacles considered as a criticism (cerh) factor in hadith narration is receiving payment in exchange for narrating hadiths. The issue of narrators receiving payment, which is believed to harm the authenticity of the hadiths, is among the topics that have been debated. It is necessary to examine the approach of the Muhaddiths towards the narrators who narrated hadiths for a fee during the classification period, when the main sources of hadith literature were compiled. It is observed that the practice of narrating hadiths for a fee started to some extent in the second century and became more systematic in the third century. The spread of knowledge to different regions during the classification period, Muslims encountering different civilizations, and economic difficulties led to the occasional narration of hadiths for a fee. During this period, there were two different groups: those who accepted narrating hadiths for a fee and those who did not. Those who accepted it based their views on the hadith "The wages earned for the Book of Allah are the most lawful of wages" to justify their position. Those who held this view considered receiving payment for hadith narration as a criticism (cerh) factor and refrained from taking hadiths from such narrators. The proponents of the view that hadith narration could be done for a fee believed that it would be unfair for them to receive hadiths from scholars who had to endure hardships and expend all their material resources to acquire the hadiths, and then transfer them to others without facing any difficulties themselves. Another underlying reason for this view is that the engagement of Muhaddiths in hadith narration and scholarly pursuits prevented them from engaging in other professions to sustain their livelihoods, leading to economic hardship. Therefore, they argued that hadith narration could be undertaken for a fee to support their own livelihoods. Therefore, Nesa'i can be mentioned within these two groups. After discussing the general approach of the hadith scholars towards narrators who narrated hadiths for a fee during that period, we can specifically address the approach of Nesa'i and whether he reflected this in his work, based on his Sunan. Indeed, it is evident that Nesa'i did not accept narrating hadiths for a fee. However, it is known that he did narrate hadiths from some narrators who received payment. In fact, while he harshly criticized some narrators who narrated hadiths for a fee, he also narrated hadiths from other narrators in similar circumstances. One of the narrators whom he strongly criticized for narrating hadiths for a fee is Begavi. Nesa'i accused Ali ibn Abdulaziz al-Begavi and Abu Nuaym Fadl ibn Dukeyn of accepting payment for narrating hadiths. While he refrained from taking hadiths from Begavi and harshly criticized him, he did take hadiths from Abu Nuaym and included them in his Sunan. However, considering both narrators, it is evident that their acceptance of payment was due to their lack of financial stability and a lack of any other source of income. Additionally, both narrators were generally regarded as reliable (sika) by the scholars of criticism and authentication (cerh and ta'dil). In conclusion, it can be inferred that the sole reason for Nesa'i taking hadiths from one narrator and not from another, whom he criticized for the same reason, was not solely based on receiving payment. Generally, during the classification period when narrations were compiled, scholars who did not accept narrating hadiths for a fee still included the narrations of these narrators in their works despite criticizing them. Nesa'i's Sunan provides a clear example of this.

In the overall progression of the study, the views of those who accepted and those who rejected narrating hadiths for a fee were first examined, along with the justifications they provided for their respective positions. The connection between these justifications and the views they defended was addressed. Subsequently, this issue was specifically

discussed in relation to Nesa'i. The approach of hadith scholars who authored numerous hadith works during the classification period towards narrators who received payment or any form of benefit in exchange for narrating hadiths was examined, as well as whether this behavior harmed the reliability and integrity of the narrators. Thus, an attempt was made to determine whether accepting payment for hadith narration compromised the justice and preservation of the narrators.